T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ - CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE TAZİYE KÜLTÜRÜNÜN YAS SÜRECİNE ETKİSİ

MUHAMMED ZORLU

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULHAKİM BEKİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL-2018

TEZ ONAYI

Bu çalışma 03.01.2019 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Dr.Öğr.Üyesi Abdulhakim BEKİ
Danışman

Doç. Dr. Orhan KOÇAK
Jüri Üyesi

Doç. Dr. İsmail BARIŞ
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammed ZORLU

İTHAF

Sosyal Hizmete gönül verenlere ithaf olunur…

TEŞEKKÜR

Başta sosyal hizmete gönül vermiş tüm insanlara ve ülkemizde gelişmesi için çaba harcayanlara…

Tezimin planlanma ve yürütme aşamasında benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam, Dr. Öğr Üyesi Abdulhakim BEKİ'ye,

Eğitimimde emeği geçen İstanbul Üniversitesi'nden derslerime katılan DEĞERLİ HOCALARIMA,

Sürekli yanımda olduğunu hissettirerek beni destekleyen AİLEM'e

Ve acılı zamanlarında bile beraber anket doldurduğumuz bütün YASLI BİREYLERE...

TEŞEKKÜR EDERİM…

Muhammed ZORLU

2018

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... İİ
BEYAN ..... İİİ
İTHAF ..... İV
TEŞEKKÜR V
İÇİNDEKİLER ..... Vİ
TABLOLAR LİSTESİ ..... Vİİİ
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... İX
SEMBOLLER/KISALTMALAR LİSTESİ X
ÖZET ..... Xİ
ABSTRACT ..... Xİİ
1. GİRİŞ VE AMAÇ 1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
2.1. Ölüm Olgusu 4
2.2. Yas 6
2.2.1. Yas Evresi, süreci/süresi ve Kriz 8
2.2.2. Yas Çalışması / İyileşme 10
2.2.3. Yas sürecini etkileyen faktörler 11
2.3. Taziye 13
2.3.1. Taziyenin Kelime Anlamı 13
2.3.2. Taziye'nin Geçmişi 14
2.3.3. Taziye Geleneğinin Tanımlanması ve Şekli 16
2.3.4. Taziye Kültürü'nün Varlığı 17
2.4. Sosyal Hizmet 19
2.5. Taziye Kültürü ve Sosyal Hizmet Bağlantısı 21
2.6. Sosyal Sermaye Kavramı 23
2.7. Sosyal Destek Kavramı 26
2.8. Maneviyat Kavramı 28
3. KURAMSAL ÇERÇEVE 33
3.1. Güçlendirme Yaklaşımı 33
3.2. Sistem Kuramı 35

4. GEREÇ VE YÖNTEM 39
4.1. Katılımcıların Belirlenmesi 39
4.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme 40
5. BULGULAR 42
6. TARTIŞMA 54
7. SONUÇ VE ÖNERİLER 59
7.1. Sonuçlar 59
7.2. Öneriler 60
KAYNAKLAR 61
FORMLAR 66
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI 71
ÖZGEÇMİŞ 72

TABLOLAR LİSTESİ

Görüşme Yapılan Kişilerin Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı……...42
Vefat Eden Kişilerin Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı…….....43
Vefat Eden Kişiler İçin Görüşülen Yakınlarının Taziye Duygularına Göre Dağılımı..45
Vefat Eden İle Yakınlık Derecesinin İlişki Durumu…….....…49
Yas Yaşama Biçimi İle Taziyenin Varlığı Hakkındaki Düşünce Durumu……....50
Taziye Öncesi ve Sonrası His Durumu……..……....51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Ani Ölüm Durumu Grafiği…….48
Beklendik Ölüm Durumu Grafiği ……..48
Yas Yaşama Biçimi Durumu Grafiği……..50
Taziyenin Varlığı Hakkındaki Düşünce Durumunun Grafiği…….51
Taziye Kurulmadan Önceki His Grafiği…….52
Taziye Esnasında/Sonrasındaki Duygu Hissi Grafiği..…….....53

SEMBOLLER/KISALTMALAR LİSTESİ

BM : Birleşmiş Milletler

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

ICF : Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi

IFSW : Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

$\bar{x}$: Ortalama Değer

ÖZET

ZORLU, M. (2018) Sosyal Hizmet Perspektifinde Taziye Kültürünün Yas Sürecine Etkisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İnsanların hayatta var olmasıyla birlikte yaşamlarında önemli kayıplar yaşayarak ölümle yüzleşmişlerdir. Sevilen birinin ölümü, bireyde sonuç olarak ortaya çıkan yas tepkilerini çözümleme ve yas süreci ile baş etme aşamasında birçok sorun oluşturabilmektedir. Bu sorun ile baş etme süreçlerinden biri olan taziye kültürünün varlığı yaşanan kaybın olumsuzluğuna yönelik oldukça olumlu etkiler sunabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; yakını ve/veya tanıdığı öldükten sonraki günlerde yas sürecinde bulunan kişilerin, taziye duygularının ve taziye tepkilerinin belirlenmesi, bununla birlikte, ölen kişinin yakınlarının yas sürecini yaşarken sağlıklı bir süreç dâhilinde vefat edenin sevenlerine yaşattığı etkiyi en aza indirdiğinin tespiti amaçlanmıştır.

Yas sürecinde taziyelerdeki dayanışma ve birlikteliğin ölen kişinin yakınları üzerindeki etkisi incelenerek; yakını öldükten sonraki günlerde yas sürecinde bulunan kişilerin taziye tepkilerinin belirlenmesi, yakınlık derecesi, cinsiyet farklılığının taziye kültürüne oluşan duygusal tepkisinin ve etkilerinin saptanması amaçlanmıştır. Böylece taziye kültürünün varlığıyla, ölen kişinin yakınlarının yas sürecini yaşarken sağlıklı bir süreç dâhilinde vefat edenin sevenlerine yaşattığı etkiyi en aza indirdiğinin durum tespitini açıklamaktadır.

Sonuç olarak; yas süreci bireyden bireye çeşitlilik gösterdiği kadar kültürden kültüre de değişiklik gösterebilen bir süreçtir. Taziyeye olan duyguların ifade edilmesinde görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu taziyenin olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Taziyeye karşı ruhsal açıdan yaslı bireye iyi geldiği ve taziye kültürünün varlığından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Taziye olmalı diyenler taziyenin yas sürecinin sağlıklı yaşanmasında oldukça işlevsel bir etkisi olduğu vurgulanmıştır. Taziyelerin kurulmadan önceki ruh hallerinin genellikle çok üzüntülü bir hal taşıdığını ancak taziye ortamları sayesinde taziye zamanı ve/veya taziye sonrasında oluşan yeni durumu kabullenmenin daha sağlıklı yaşandığı ve taziyesiz bir hayatı düşünemeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Bu tez ile sosyal hizmet perspektifinde taziye kültürünün değerlendirilmesinin yapılarak yas sürecine etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taziye, Sosyal Hizmet, Kültür, Yas

ABSTRACT

ZORLU, M. (2018) The effect of condolence culture on mourning in social work perspective, Istanbul University- Cerrahpaşa, Social Service Master Thesis, Istanbul.

They face death by experiencing significant losses in their lives with the existence of people in life. The death of a loved one can create many problems at the stage of solving the mourning reactions that result in the individual and coping with the mourning process. The presence of the condolence culture, which is one of the processes of coping with this problem, can offer very positive effects on the negativity of the loss experienced.

The purpose of this study is; It was aimed to determine the feelings of condolence and condolence for the people who were in the process of mourning, and the relatives of the deceased while living in the process of mourning, while minimizing the impact of those who died in a healthy process.

In the process of mourning, by examining the effects of solidarity and solidarity on the relatives of the deceased; In the days following the death of the relatives of the mourning process, the determination of the condolence reactions, the degree of intimacy, the emotional response of the gender difference to the culture of condemnation and the effects of the condemnation were aimed. Thus, the presence of the culture of condolence, the dead person's deceased while living in the process of grief of the deceased lovers to explain the situation that minimizes the impact on the lovers.

As a result; mourning process varies from individual to individual as well as from culture to culture. The majority of the interviewees expressed the need for condolence. They expressed their satisfaction with the existence of a culture of condolence and that they were good for the mentally grieving individual. It should be emphasized that the condolence should be quite functional. They stated that the moods of the condolences before the establishment were generally very sad, but the condolence period and / or condolence after the condolence were more healthy and they could not think of a new life.

In this thesis, the evaluation of the culture of condolence in the social service perspective and its effects on the mourning process were examined.

Keywords: Condolence, Social Work, Culture, Mourning

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Sosyal hizmet'in disipline ettiği maddi ve manevi destek programları birçok alanda geliştirilmeye çalışılmıştır. Sosyal hizmetler, günümüzde her ne kadar seküler bir anlayış içerisinde sistematize edilse de içerdiği çeşitli alanlar ile birçok uygulamalar varlığını sürdürmektedir.İnsanların birbirlerine destek ve yardımları sayesinde var olan sorun ve problemlere karşı desteklenmesi ile bu sorunların giderilmesisağlanır.

Sosyal hizmet mesleği, insanı insan olmaktan ötürü en yüksek değer konumuna koyan bir meslektir. Sosyal hizmet, insanı merkeze alan ve insana yardım etme amacı içinde bulunan bir bilim dalıdır. Toplumsal sorunlara çözüm üretmek durumunda olan sosyal hizmet uygulayıcıları, problemleri çözerken, içinde bulunduğu konuma göre bireylerin haklarını aynı duyarlılıkla gözeterek sorunların karşısında sağlıklı davranışa ulaştırma hedefindedir.

İnsanoğlu hayatta var olduğu sürece ölüm ile uzaktan yakından haberdar olmuştur. Özellikle bireyin yakını öldükten sonraki günler oldukça travmatik etkilere yol açabilecek bir zaman dilimini de içinde barındırır. Kişinin varlığıyla hemhal olduğu bir tanıdığı, eşi, dostu, annesi, babası, çocuğu, yakını vs. birinin ölümüyle artık o kişinin kendi dünyasında varlığının bitmesi travmatik bir olay yaşatabilir. Böyle bir durumda kişi yas sürecini sağlıklı yaşamazsa travmatik olgu, depresif belirtilerle travmaya kadar gidebilir. Bu sağlıklı yas yaşama sürecinin ise birlik, dayanışma, acıları paylaşma ile kontrol altına alınabilmesi mümkündür.

Bu çalışmada ölüm sonrası yas sürecinde bulunan kişilerin, taziye zamanlarında ve taziye sonrasındaki taziyeye olan duygularını belirginleştirmek gerektiği kanaatine varılmıştır. Taziye kültürünün varlığıyla, ölen kişinin yakınlarının yas sürecini yaşarken sağlıklı bir süreç dâhilinde vefat edenin sevenlerine yaşattığı etkiyi en aza indirdiğinin durum tespitinin saptanması amaçlanmıştır. Bir yakınını kaybeden kişilerin yas tepkilerinin taziye kültürü duygusuna göre karşılaştırılarak, taziyenin varlığında bir yakınını veya tanıdığını kaybeden toplam 72 kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Yakınlarının ölüm biçimi ne olursa olsun yas yaşama süreçlerinde taziye duygularının tespiti için "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" oluşturularak değerlendirmesi yapılmıştır.

Taziye zamanlarında sağlıklı yas yaşama sürecinin gerçekleşebildiği ve yeni oluşan durumu kabullenmenin daha hızlı ve etkili geliştiği bu çalışmayla ortaya çıkmıştır. Yaslı kişinin yaşı, medeni durumu, yakınlık derecesive vefat eden ile ilişki durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ancak kaybın hemen ardından güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde kurulan taziye ortamlarının sağlıklı yas yaşama süreçlerine etkili bir yaklaşım olduğubelirlenmiştir.

Araştırma, görüşme formu kullanılarak taziye evlerinde ve taziye sonrasında yas yaşayan 72 kişi (22 kadın, 50 erkek) ile yapılmıştır. Kontrol grubu olarak taziye dilekleri için gelen, ölen kişi ile akrabalık bağı olmayan ve tanıdık olarak görünen kişilerdedahil olarak alınmıştır. Tüm katılımcılara bu çalışma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcılardan izin alınmıştır.

Taziye kültüründe ölümün kavramı ve taziye litüerler hakkında bilgi verilmiştir. Taziye kültürünün tarihi hakkında aktarım yapılmıştır. Ölümün duyurulması aşamasından sonra yapılan işlemlerin ne olduğu açıklanarak; ölüm sonrası süreçte ortaya çıkan yas süreci hakkında bilgiverilmiştir.

Taziye ortamlarında yas yaşama sürecinin sağlıklı işletilmesiyle bireyi güçlendirmesi, geride kalan kişilerin hayat kontrolünün kendisinde olduğu hissinin ortaya çıkarılması ve ayrıcadayanışma inancına destek olunarak, iyilik halinin artırılmasısağlanılır.

Sosyal hizmetin profesyonel amaçları olan profesyonel bir bilim ve meslektir. Koruyucu, önleyici, destekleyici, eğitici, geliştirici, yenileyici, değiştirici, tedavi ve rehabilite edici amaçlar taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, mesleki rollerinde bu amaçları planlayıcı, savunucu, harekete geçirici, bağlantı kurucu, izleyici, hızlandırıcı, öğretici, bilinçlendirici, destek sağlayıcı tedavi edici vb. gibi roller taşımaktadır.

Sosyal hizmet, bir bilim ve meslek olarak bireylerin, ailelerin, grupların, kurumların ve toplumun güçlendirilmesi aşamasında belirli ilkeler ışığında hareket etmektedir. Taziye ortamlarında da toplumun güçlendirilmesi sağlanılarak; birey, aile ve toplumdaki olumsuz yaşanan süreci sağlıklı olarak atlatmak için taziye ortamları destek mekanizmaların çalıştığı yerler olarak karşımıza çıkmıştır. Olumsuz düşüncelerini değiştirmelerine yardımcı olarak, kendilerinin güçlü yönlerini görmelerini ve yas sürecini sağlıklı bir şekilde yaşamalarını sağlamaktadır.

Bu çalışmayla yakını öldükten sonraki günlerde, yas süreci içerisinde olan kişilerin, duygusal olarak taziyeye oluşturdukları tepkiler belirginleştirilmiştir. Yakınlık derecesi, cinsiyet farklılığının taziye kültürüne oluşan duyguyu etkileyip etkilemediğini saptanması amaçlanmıştır. Böylece taziye kültürünün varlığıyla, ölen kişinin yakınlarının, yas sürecini sağlıklı bir şekilde atlatmasının olağan olduğu belirlenmiştir. Bu tez taziye kültürünün sosyal hizmet perspektifinde değerlendirilmesinin yapılarak yas sürecine etkilerini inceleyecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Ölüm Olgusu

Ölüm, varlığıyla sürekli görünen bir gerçektir. Pek çok bakımdan insanlığın kendine gelmesine ve olayları daha doğru okumasına sebep olabilecek bir sosyal gerçeklik olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Kavramsal olarak ölüme baktığımız zaman, uzun yıllardan beri ölümle ilgili yapılan araştırmalara rağmen, insanoğlu için hâlâ sabit bir tanımının olmaması ile bilinmezliktir. Bilim adamları ve bazı filozoflar ölümü yok olma olarak nitelendirirken, kimi filozoflar ölümün biçim değiştirme şeklinde olduğuna inanmışlardır. Ölüm, insanların çoğunlukla hayatlarından dışladığı ve hakkında konuşmak istemedikleri bir olgu (Kübler-Ross, 1969; Akt: Dülger 2014:1) olsa da şu bir gerçektir ki; ölümün varlığı bilimsel olarak da kabul edilmiştir.

Ölüm farklı dinlerde de farklı anlamlar ifade etmektedir. Yahudilikte ölüm ağır bir ceza ve korkunç bir gerçek; Hristiyanlıkta ölüm sadece bedenin kaybı ve hayatın daha güzel bir şekle bürünmesi; Müslümanlıkta ise insan ruhunun bedenden ayrılarak Allah katına yükselmesi olarak değerlendirilir (Hökelekli, 1992;4:57-98).

Ölüm kavramı, insanları bu kadar meşgul ederken, farklı kültür ve toplumların ölüm hakkında değişik tanımları; "yaşamın bitişi", "yok oluş", "hayatın sonu", "canlı varlıklardaki yaşamsal görevlerin sona ermesi", "ömrün sona ermesi" şeklinde tanımlanabilmiştir. Ölüm ile ilgili literatürde birçok kaynak bulunabilir. Kavram olarak ölüm tanımını Bildik (2013) şöyle ifade etmiştir: Ölüm, bir sona eriş olması ve geri dönülmezliği nedeniyle bireyin yaşadığı en acı veren bir somut kayıptır. Birey böyle bir kaybın ardından kendisini, güven üssü ve bağlanma kaynaklarını yok eden; terk edilme, suçluluk, öfke gibi karmaşık duygularla belirli bir anlamsızlık ve boşluk içinde yalnız ve çaresiz hissedebilir (Bildik, 2013: 223).

Ölümün varlığıyla ölüm kaygısının varlığı da olağanlaşmıştır. Bu durumu Fromm (1994) çok önemli bir konuya dikkat çekerek şöyle özetlemiştir. Fromm, iki türlü ölüm kaygısı olduğunu belirtir. İlki ölümün kaçınılmazlığından doğan normal korku, ikincisi ise sürekli tedirginlik oluşturan ölüm kaygısıdır. Ölüm kaygısı, yaşamı değerlendirememe ve yaşamdaki başarısızlıktan köken alır (Fromm 1994; akt: Özdelikara, 2016: 2). Bu nedenle Yalom (2000), ölüm kaygısının varlığını, ölümden kaçma ve onu inkâr etme davranışıyla ilişkili olduğunu belirtir. Bundan dolayı da insan

varoluşuna açık bir tehdit oluşturan ölüm olgusunun neden olduğu ölüm kaygısıyla baş etme ve ölüm kaygısından kurtulmanın yolunu, ölümle yüzleşmek, ölümü tanımak ve onu bilmek olarak betimlemiştir.

Her kültürün ölüm kaygısına karşı kendine özgü olarak geliştirdiği inanç, tutum ve davranışları vardır. Bu inanç, tutum ve davranışların, bireyi ölüm kaygısına karşı koruduğu savunulur. Yalom (2000), Ölüm gerçeğini kabullenmesi insanı, korkulu ve kötümser bir ruh haline sevk etmekten çok; değerlerini gerçekleştirebileceği bir yaşama yönelteceğini savunur. Araştırmalar her kültürün ölümü dile getirme ve anlam yükleme konusunda farklılıklar gösterdiğini ve bazı kültürlerin ölüm kaygısını hafifletmede daha etkin olduklarını göstermiştir. Batı toplumlarının hasta ve yaşlıları dışladığı, bu kültürdeki bireylerin ölümün farkındalığından uzak kaldığı belirtilmiştir. Çalışmalar, doğu toplumlarında ölüm kaygısının daha düşük olduğunu desteklemektedir (Karakuş, 2014: 2-65).

Ancak Tanhan (2005:5) günümüzde, kentleşme olgusunun beraberinde getirmiş olduğu zorunluluklardan dolayı ölüm, toplumsal yaşamın bir parçası olmaktan çıkmış olduğundan bahsederek; Ölüm, görünür olmaktan çıktıkça da daha çok kaygı veren bir olgu olmaya başladığını ifade etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da insanoğlu ölüme yabancılaşmaya başlamıştır. Böylece ölüm, istenilen ya da beklenilen bir olgu olmaktan çıkmış, ondan kaçınılan, görmezden gelinen, yenilmesi gereken bir hastalık olarak görülmeye başlanmıştır demiştir. Unutulmaması gereken noktayı İnam (1999) şöyle ifade etmiştir: Ölüm düşüncesinin yaşama olumlu katkıda bulunduğunu savunmak çoğu zaman kolay görülmese de ölüm düşüncesinin olmadığı bir yaşam da anlamından çok şey kaybedecektir. İnsan ancak ölümlü olduğunun bilinciyle, daha canlı, daha farklı, bencillikten, sığlıktan ve katılıktan uzak bir biçimde yaşayabilir.

Tüm bunların bir sonucu olarak ölüm,yaşama anlam katmaktan çok, yaşamın anlamını alan bir olgu olarak bireye kaygı veren, onu dehşete düşüren bir nitelik kazanmaya başlar. Bundan dolayı da ölüm, bireyin iç dünyasında olabildiğince bastırılan, kaçınılan ve yenilmesi gereken bir düşman olarak görülür. Ölümün günümüzde bastırılan, kaçınılan bir olgu olarak ortaya konması, bireyin psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Bu yönüyle ölüm, psikolojinin önemli uğraş konularından biri olmaya başlamıştır. Kişinin, hem kendi ölümlülüğünün farkında olması ve bunu bastırmaya çalışması; hem de sevdiği birinin ölümü durumunda travma

yaşaması açısından ölüm, bireyin psikolojisi üzerinde önemli etkilere sahiptir (Tanhan, 2007:5).

2.2. Yas

Yas; ölüm, ayrılık, kayıp, boşanma, organ kaybı gibi durumlar yaşayan bireylerin bu durumlara ilişkin gösterdiği tepkilerden doğmuştur. Yas herkeste aynı olarak ortaya çıkmamaktadır. Tepkilerin yoğunluğu, türü hatta süresi yas tutan bireyin kişilik özellikleri ile de birleştiğinde, yası tutulan bireye yakınlığın, onunla ilgili hayal ve beklentilerinin varlığı ile doğrudan etkili bir olgudur.

Yası yaşamak insanoğlunun doğal bir davranışı olsa da bazen bu durum patolojik bir hale çevrilmektedir. Bu sağlıklı bir yas sürecinin yaşanmamasından ortaya çıkmaktadır.

Worden (2003)'e göre tamamlanmamış bir yasın kişisel gelişimi etkileyebileceğini söylemiştir. Bu durumlardan anlaşılan sağlıksız bir yas süreci geçiren insanların hayatlarında tedavisi zor izler bırakabileceği aşikar bir durumdur. Bu sürecin dikkatli bir şekilde geçirilmesi gerekmektedir.

Yas sürecinde olan çoğu insanın belirtilen aşağıdaki aşamalardan geçtiği bilinmektedir.

İnkar ve şok: Ölüm beklense de beklenmese de birey için sevdiği birinin ölümünü kabul etmek zordur. Birey ölüm haberini aldığı anda 'ölmüş olamaz, o ölemez' gibi tepkiler gösterebilir. Bu aşamada birey sevdiği kişinin ölümü karşısında büyük bir şaşkınlık geçirir ve inkar ederek savunma mekanizmasını kullanarak kendisini rahatlatmaya çalışır.

Pazarlık: Yas yaşayan bireyin ilahi bir varlıkla ölen kişiyi geri getirmesi amacıyla yaptığı bir pazarlık aşamasıdır. Birey ölümün geri dönülmezliğini inkar eder ve çok da ederse vb. ölen kişinin geri getirilebileceğine yönelik yoğun ümit taşır. Kaybın gerçekliği ve geri dönülmezliği fark edildikçe pazarlık aşaması biter.

Kızgınlık: Bireyin kendisini bırakıp gittiği için ölen kişiye, ölüme sebep olan kişiye ya da ölüme engel olamadığı için kendisine kızdığı bir süreçtir. Worden (2003) bu öfkenin kaynağının hayal kırıklığı ve çaresizlik olduğunu, öfkenin dışarı

yansıtılmaması durumunda bireyin öfkeyi kendisine doğrultacağını ve yoğun suçluluk duygusu ile depresyona girebileceğini ifade etmiştir.

Suçluluk: Bireyin ölen kişiye karşı yaptığı hataları, söylediği kırıcı sözleri veya yapamadıklarını gözden geçirdiği ve bunlar için kendisini suçladığı aşamadır. Örneğin; hasta bir yakınını kaybeden kişinin 'gerekli sağlık imkanını sağlayamadık, neden daha iyi bir doktora götürmedik?' diyerek kendisini suçlaması. Worden (2003) bu tür suçluluk duygularının genellikle mantık dışı olduğunu belirtmiştir.

Adalet arama: Bireyin kayba "neden ben?" gibi sorularla isyan ettiği ve ölümün adil olup olmadığını sorguladığı aşamadır. Birey ölümün adaletsizliğine baş kaldırır ve yaşadığı kaybın bir şeyin bedeli olup olmadığını anlamaya çalışır. Oysa ki ölüm hak edilecek bir ceza değil, yaşamın bir parçasıdır.

Depresyon ve kaygı: Yas sürecinde birey sosyal çevreden uzaklaşabilir, suçluluk ve kaygı duygularıyla depresyona girebilir. Yas ile birlikte yaşanan kaygı genellikle yalnız yaşayamama düşüncesinden kaynaklanan çaresizlik hissine, daha derinde ise kişisel ölümlülüğün farkına varmaya bağlıdır (Worden, 2003). Her ölüm bireye tekrar tekrar kendisinin de ölümlü olduğu gerçeğini hatırlatır.

Yalnızlık. Kayıp nedeniyle bireyin yaşamında oluşan değişiklikler, kendini yalnız ve korku içinde hissetmesine neden olabilir.

Kabullenme: Bireyin ölümün gerçek olduğunu anlaması ile başlayan aşamadır. Bu aşamada birey kayıpla baş etme yolları aramaya başlar.

Umut: Bireyin tekrar geleceğe umutla bakmaya başladığı aşamadır (http://www.burem.boun.edu.tr/?q=node/48, *erişim tarihi*: 23 Mart 2018).

Yasın karmaşık bir halde ve ağır bir şekilde yaşanmasına neden olabilen önemli bir etmen kayıpların travmatik olmasıdır. İnsanlar, yaşamlarının sonunda bazen uzun süren bir hastalığın ardından acı çekerek veya hiç acı çekmeden sessizce ölürken, bazı insanlar ise ölümle genç yaşta, bazen ani ve korkunç biçimde karşılaşmaktadır. Bu tarz durumlarda yası yaşama süreci doğru şekilde yerine getirilmezse; kişi ağır travmatik bir hâl alabilir.

Yas sürecinin tamamlanmasında ölümün acılığını ve ağırlığını hafifletecek bir kültür, bir gelenek vardır. Bu gelenek toplum tarafından bilinen taziye kültürüdür.

Bireyin yas sürecinin sağlıklı tamamlanmasında taziye kültürünün varlığının, önemli bir etkisi olduğu bu araştırmayla kanıtlanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Yas Evresi, süreci/süresi ve Kriz

Her insan yaşamın doğal gidişi olarak birçok kayıp ya da kayıp tehdidi ile karşılaşmaktadır.

Vefat eden kişinin ardından oluşan doğal bir tepkilere yas süreci denilmiştir. Vefat eden kişinin ardından "yas tutmak" yaşanması gereken doğal bir süreçtir. Yası sağlıklı yaşamanın vefat edenin ardından oluşan yeni duruma karşı alışması, ölüm gerçekliğiyle yüzleşip, ölümün kabul edilmesi ve yasın tamamlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Yas süreci insanlık için kaçınılmaz bir durumdur (Shuchter ve Zisook, 1993). Yas sonucunda bireyde oluşan acı hissi, hem fiziksel hem de duygusal bir acıdır. Duygusal olarak yas acısı, kişiye üzüntü, ağlama, öfke, bitkinlik, kaygı ve güçsüzlük şeklinde gösterir. Dolayısıyla, yas süreci sağlıklı yaşanmazsa, uzatılarak süreç kronik ya da patolojik yasa dönüşebilir.

Yasın ilk evresi; ilk birkaç saat ile birkaç hafta arasında sürmektedir. Bu evre içinde bulunan kişi şaşkınlık, karışıklık içindedir ve olanların gerçekliğini kavramakta güçlük çekmektedir. Ve bu evrede uyuşukluk, boşluk ve gerçekdışılık hissi ön plandadır. Duygusal alanda şiddetli bir öfke, korku ve heyecana, davranışsal alanda ise aşırı uyanıklık, hareketlilik ve duyarlılığa yolaçtığı belirtilmiştir.

Yasın ikinci evresi; artan biçimde kayıp acısı hissedilmekte olup belirgin olarak yasın ağır sıkıntı ve ruhsal acı dönemleridir. Vefat eden kişinin ardından kuvvetli bir özlem hissedilmekte ve kişi hıçkıra hıçkıra ağlamaktadır. Yasın acısı ilk günlerde başlamakta ve genellikle beş ile ondördüncü günler arasında doruk noktasına ulaşmaktadır. Bowlby ikinci evrede ağlama, öfke ve protestonun önemini vurgularken, Parkes ise arama etkisini daha önemli bulmaktadır. İç çekerek soluma, huzursuzluk, amaçsız bir aşırı hareketlilik, dikkatini toplamakta güçlük, kayıp ve kayba yolaçan olaylarla ilgili tekrarlayıcı düşünceler, normalde ilgi çeken ya da hoşlanılan şeylere karşı isteksizlik görülmektedir.

Yasın üçüncü evresi; kaybedilen kişinin artık bulunamayacağı ve kaybın kalıcı olduğu gerçeğinin zaman içinde tekrar tekrar farkedilmesi sonucunda yaşanan ümitsizlik ve çaresizliğin belirleyici olduğu ruhsal dağılma ve bitkinlik hali ön plandadır. Yaslı kişi bu evrede toplum içindeki konumunu yeniden değerlendirmek ve topluma yeniden uyum sağlamanın gerekliliğini farkeder. Belirsizlik, amaçsızlık, isteksizlik ve ilgisizlik içindedir.

Yasın dördüncü evresi; genellikle altıncı aydan başlayarak ölüm gerçeğinin kabullendiği, iyileşme ve yaşamın yeniden düzenlenmesi dönemine girilmektedir. Bu evre içinde kişi bırakmasının uygun olacağı davranışlar ile sürdürmesinin mantıklı olduğu davranışları birbirinden ayırmayı öğrenmekte, buna paralel olarak da davranış biçimleri uyum yönünde değişmektedir (Olgun, 1999: 6-9).

Araştırmacılar, yasın insanoğlunun kayıp karşısında verdiği doğal, evrensel bir yanıt olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yas gayet insani bir durumdur. Bireylerin kayıp yaşantısı sonrasında bir yas sürecine ortaya çıkar. Yas süreci bir kayıp ya da kayıp tehdidi sonrası başlar (Mestçioğlu ve Sargın, 2003:179). Özellikle bu kayıp sevilen veya tanıdık birinin ölüme bağlı kaybı olduğunda süreç daha çok acı verici ve baş edilmesi zor durum alabilir.

Sevdiği bir kişinin ölümü aslında bir kriz anıdır. Kriz ise; bireyin süregelen yaşantısındaki kendine has kalıplardan çıkmasıyla meydana gelen, mevcut baş etme yöntemlerinin işlevsiz kalmasıdır.

Kriz günlük yaşam içerisinde kendi halinde bir olgu olarak karşımıza çıkmakta; bir şok, şaşkınlık, ne yapacağını bilememe gibi duygusal durumlar eşliğinde insan psikolojisinin sınırlarını yoklamaktadır (Kadıbeşegil, 2002:39).

Eğer ölüm şiddetli, beklenmedik ve dehşetli ise genellikle bu travmatik olarak adlandırılır. Dolayısıyla bu özellikler kişinin yas tutma sürecini de etkiler (Stroebe ve Schut, 2005: 53-70).

Bu kriz anında ölen kişinin yakınlarınca yas tutma süreci başlar. Yas tutma herhangi bir yazılı kurala bağlı değildir ve üç ila sekiz gün sürebilir. “üç gün”, “bir hafta”, “bir ay”, “altı ay”, “bir yıl”, “bir yıldan fazla” ama sıklıkla da “kırk gün” sürmektedir. Kırk günlük süre çok yaygındır, bu süreye uyulması ise ölenin yakın veya uzak akraba, yaşlı veya genç, bir kadın ya da erkek oluşu, sahip olduğu kişisel

özellikler, sosyal statüsü, nasıl öldüğü ve en nihayetinde kaç kişinin başsağlığına geldiği gibi faktörlere bağlıdır (Tryjarski, 1991: 149-150).

Kavramsal olarak yas, yasın kaldırılması ile son bulmaz. Ölümden sonra en az iki dini bayramın, Ramazan ve Kurban bayramlarının geçmesi gereklidir. Bazı bölgelerde bu süre "birden fazla bayramı" kapsayabilmektedir. Türkçede bu bayrama yas bayramı, kederli bayram, acılı bayram ya da kara(lı) bayram da denmektedir. Yaslı bayramda ölenin ailesinin üyeleri, yas tutan evde, taziyeye gelen komşuları kabul ederler (Tryjarski, 1991:157).

Yasın ilk başlama aşamasında; vefat haberi ile birlikte aile fertlerinden biri diğer kişilere çevreye ve ailenin diğer üyelerine vefat haberini duyurur. Bu duyurudan sonra yas süreci başlamış olur.

2.2.2. Yas Çalışması / İyileşme

Vefat edenin ardından oluşan yakınlarının iç dünyalarındaki karışıklıkların çözülmesi ve kişinin oluşan yeni duruma uyum sağlaması Freud'ün "yas çalışması" olarak adlandırdığı, Engel'in "iyileşme" olarak adlandırdığı süreci Worden evrelerle açıklamıştır (Olgun, 1999: 9-11).

1.Evre: Kayıp Gerçeğini Kabullenme: Yas tutmanın ilk aşaması bu evre olduğuna dikkat çeken Worden (1983) ölen kişinin geri gelmeyeceği gerçeği ile yüzleşmek şeklinde açıklamıştır. Yine bu evre de "yadsıma" adı verilen kişinin içinde bulunduğu durumun gerçekliğini kabullenmekten kaçarak soluk alabileceği bir alan sağlandığı belirtilmiştir. Yadsıma, genellikle kısmi kabullenmeye bırakılan geçici bir savunmadır.

2.Evre: Kayıp Acısı İle Çalışma: Vefat edenin ardından duygusal, bedensel ve davranışsal olarak acının çalışılması olayıdır. Bu olayı da Parkes (1972) yılında yas tutan kişinin bu acılardan kaçması ya da duygusunu baskılamasına izin versede yas tutma sürecinin uzayacağı bilgisine dikkat çekmiştir. Yas sürecinde özellikle bu evre çok önemlidir. Kişi bu evreyi yeterince yaşamaz, kaçarsa, kaçındığı acı ile başetmenin daha zor ve karmaşık olduğu ve sosyal destek sistemlerinin daha az olduğu bir noktada psiko terapi gerekebilmektedir (Olgun, 1999: 10).

Sosyal destek sistemlerinden biri olan taziye, ölenin vefat tarihinden başlayıp belli bir süre yas sürecinde bulunan bireyle,hem duygusal hem bedensel ve hem de davranışsal olarak acıyı paylaşan bir kültürdür. Yas evresini taziye sürecinde sosyal destek alarak geçiren bireyler, bu desteğin azaldığı taziye sonrası zamanlarda psikolojik olarak daha güçlü kalabilmektedirler.

3. Evre: Kaybedilen Kişinin Bulunmadığı Ortama Uyum Sağlama: Bu evre genellikle vefat eden kişiye yakınlık derecesi ve yakınlarının yaşamında oynadığı çeşitli rollere bağlı olarak çevrenin yenilenmesi ve çevreye uyumu herkes için farklı anlamlar ifade etmektedir.

4. Evre: Duygusal Olarak Kaybedilen Kişiden Yaşama Yönelme: Bu evreyi Freud (1917) yasın işlevini yaşamda kalan kişinin umutlarını ve anılarını ölen kişiden ayırabilmesi olarak tanımlamıştır. Volkan(1985) yaslı kişinin çok değer verdiği bir kişiyi hiçbir zaman tamamen unutamayacağına ve duygusal yatırımını onun imgeleminden tamamen çekemeyeceğine dikkat çekmektedir. Worden (1985) bir çok insan için üstesinden en zor gelinen evrenin bu evre olduğunu bu evrenin tamamlanamamasının sevme yeteneğinin kaybına bile neden olabileceğini ileri sürmüştür (Olgun, 1999: 11).

2.2.3. Yas sürecini etkileyen faktörler

Yasın şekli ve duygu yoğunluğunu, süresini ve zamanını belirleyen etmenler çeşitlidir. Worden (11) yas sürecini etkileyen yedi temel faktör belirlemiştir:

1. Ölen kişinin kimliği: Yası tutulan kişinin kim olduğu kişinin yas tepkisinin nasıl olacağını belirler. Yaşlılık ve normal sebeplerden ölen bir büyükanne ile bir trafik kazası sonucu aniden ölen bir çocuğa yönelik yas tepkilerinde farklılıklar olabilir.

2. Ölen kişi ile ilişkinin doğası: Kayıp yaşayan bireyin yasa yönelik tepkilerini anlayabilmek için öncelikle ölen ile aralarındaki ilişkinin niteliğini bilmek zorunludur. Ölen kişi ile çatışmalı bir ilişki varsa, suçluluk duyguları yaşayabilir ve yas tutma süreci sonlandırılamayabilir. Ölen kişi, kayıp yaşayan birey için bir güven üssü ve bağlanma kaynağı, narsistik kazanımlar sağlayan ya da ölen kişi benlik değerinin korunması için gerekliyse, yas tutan birey kendini yalnız, çaresiz ve kolay incinebilir hissedebilir. Bu

durumda birey kaçınma davranışı geliştirebilir ve artık ölenin bulunmadığı bir dünyaya yeniden uyum sağlama konusunda güçlükler yaşayabilir.

3. Ölüm biçimi: Ölümün nasıl olduğu doğal olarak bireylerin yas sürecini ve kayba yönelik uyumu etkiler. Doğal ölüm, kaza, öldürülme ve intihar sonucu ölüme verilen yas tepkileri farklılık gösterir. Ayrıca, kaybın travmatik ya da beklenmedik oluşu da yas sürecini etkilemektedir.

4. Geçmiş kayıpların varlığı: Kayıp yaşayan bireyin geçmişinde kayıplarının olup olmaması, bu kayıplara gösterdiği yas tepkileri ve önceki kayıplara yönelik yas sürecinin tam olarak tamamlanıp tamamlanmadığı gibi etkenler de yas sürecini ve kayba yönelik uyumu etkiler. Bireyin öyküsünde psikopatoloji varlığı ya da geçmişteki kayıplara patolojik yas tepkisi göstermiş olanların patolojik yas geliştirme olasılığı artar.

5. Kişilik özellikleri: Bireyin cinsiyeti, yaşı, zorluklarla baş etme biçimi, bağlanma biçimi ile inanç ve değerleri bireyin kayba yönelik tepkilerinin anlaşılmasında çok önemlidir. Bu kişilik özellikleri nedeniyle birey yoğun duygusal sıkıntılarla baş etmekte zorlanıyorsa yas sürecini başarıyla tamamlayamaz ve patolojik yas tepkileri geliştirir.

6. Sosyal destek: Kayıp yaşayan bireyin, sosyal destek ağının olması ve bireyin algıladığı desteğin derecesi yas sürecini ve kayba yönelik uyumunu etkiler. Ayrıca aile içinde kayıp konuşulamıyorsa ya da bireyin kaybı yok sayılıyorsa (örn. özkıyım), sosyal destek sistemi yetersiz kalır ve patolojik yas görülür.

7. Yas sürecinde oluşan sıkıntılar: Bir kaybın ardından gelişen önemli yaşam olayları, ani değişiklikler, krizler ve çoklu kayıplar sonucunda yas tutma patolojik bir seyir gösterebilir. Ayrıca, yas sürecine ciddi ekonomik sorunlar gibi ikincil kayıplar eşlik ederse, bireylerde ya da ailelerinde önemli zorluklar yaşanabilir (Worden, akt. Bildik, 2013, s. 225).

2.3. Taziye

2.3.1. Taziyenin Kelime Anlamı

Taziye, yakını vefat eden bir kimseyi ziyaret ederek başsağlığı dileme, tesellide bulunma anlamında bir terimdir. Kelime Arapça 'azzâ' (yas tutmak) kökünden gelir (İslâm Ansiklopedisi, 2011: 202-203).

Taziye kültüründe, vefat edenin yakınlarına baş sağlığı dileme amacı vardır. Taziye ile taziye yapmak isteyenler; vefat eden kişinin yakınlarına çeşitli sözler söyleyerek ("bâki olan Allahtır", "ölenle ölünmüyor", "ebedi yurdumuz orasıdır", "dünya bir misafirhanedir", "ölüm ayrılık değil bir kavuşmadır") ve beraberce hasbihal ederek taziye sahiplerinin yalnız olmadıklarını hissettirirler. Oluşturulan bu atmosferde asıl amaç; ölen kişinin yakınlarıyla beraberce vakit geçirmekle, acılarını paylaşmak vardır. Geleneksel yapının etkin olduğu toplumlarda bu tür törenler bütün toplum bireyleri için gündelik yaşamın önemli bir parçasıdır. Ailenin acısını paylaşmaya ve sabır dilemek için beraber vakit geçirmeye yönelik olan bir kültürdür.

Doğu kültüründe daha derin izler taşıyan taziye geleneğinin çeşitli yörelerde de farklılık gösteren uygulamaları vardır. Bu uygulamalarla var olan ölüm sonrası yas sürecine sosyal destek sağlamaktadır. Kişinin yakınının vefat etmesinden dolayı içinde bulunduğu duygu hâlini, yası yaşama sürecinde taziye ile geçirmek büyük öneme sahiptir. Yas sürecini yaşamakta taziye kültürü büyük zemin oluşturur ve kişinin yası sağlıklı yaşaması yönünden önemli katkıları vardır. Vefat eden bir kişinin yakınının normal işlevine dönmesi için sosyal destek olan bu ortamlarda; taziyeye gelen misafirler tarafından adeta bir bakım sağlanmaktadır.

Öte yandan çeşitli maddi ve manevi etkinlikler ile vefat edenin arkasından verilen yemekler, helvalar, mevlit okumalarıyla psikolojik olarak vefat edenin yakınlarının yalnız olmadıkları ve ruhsal olarak rahat bir hâl hissetmeleri amaçlanmıştır. Sosyal hizmet perspektifinde de geleneksel olarak acıya ortak olmak, birlik beraberlik durumları söz konusudur. Bu dayanışmanın yas sürecine etkisi önemli olarak yadsınamayacak bir gerçektir. Sosyal hizmet anlayışıyla, toplumu derinden sarsan ölümün etkilerini en aza indirmek için kültürel potansiyelin varlığından yararlanmak oldukça faydalıdır.

2.3.2. Taziye'nin Geçmişi

Yakınlarını kaybeden insanların kendilerini yalnız hissettikleri bir zamanda, eş dost ve komşular tarafından teselli edilmesinin insanların dolayısıyla da toplumun ruhunda olumlu çağrışımlar yapacağı kesindir (Albayrak, Arıcı 2007:42).

Tarihsel süre içerisinde insanoğlu varoluşundan ötürü ölümle tanışmış olup acıyla da yüzleşerek zaman içinde sosyal destek sistemlerinden biri olan taziyeyi keşfetmiştir. Bu keşfin somut bir delili yoktur. Ancak Hz.Muhammed (s.a.s) zamanlarındaki hadis ve olaylardan taziyenin varlığı anlaşılıp günümüze gelmiştir.

Bir hadis-i şerifte müslümanın müslüman üzerindeki altı hakkından söz eder. Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslümanın Müslüman üzerindeki altı hakkı vardır. Karşılaştığında selam verir, davetine icabet eder, aksırdığı zaman elhamdülillah derse yerhamükallah der, hastalandığında ziyaretini yapar, öldüğünde cenazesinin ardından yürür, kendisi için sevdiğini o kardeşi için de sever" (Dârimî, İstizan: 5; İbn Mâce, Cenaiz: 43).

Örneğin; Hz. Peygamber'in, kızı Zeyneb'e haberci ile ulaştırdığı sözleri, tam bir tâziye ve teselli örneğidir: "Alan da veren de Allah'tır. Her canlının belli bir ömrü vardır. Sabretsin ve ecrini Allah'tan beklesin." Olmuştur. Bu olay Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in dostu olan Ebû Zeyd Üsâme İbni Zeyd İbni Hârise radıyallahu anhümâ'dan nakledildiğine göre o şöyle dedi:

Kızı (Zeynep), Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e:

– Oğlum ölmek üzeredir, lütfen bize kadar geliniz, diye haber gönderdi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem:

– "Alan da veren de Allah'tır. O'nun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve ecrini Allah'tan beklesin", buyurarak kızına selâm gönderdi.

Bunun üzerine Kızı, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e;

– Ne olur, mutlaka gelsin, diye tekrar haber yolladı.

Bu defa Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yanında Sa'd İbni Ubâde, Muâz İbni Cebel, Übeyy İbni Kâ'b, Zeyd İbni Sâbit ve başka bazı sahâbîler olduğu halde kalkıp kızına gitti. Çocuğu Hz. Peygamber'e verdiler, kucağına aldı. Yavrucak pek zor nefes almaktaydı. Resûlullah'ın gözlerinden yaşlar boşandı.

Durumu gören Sa'd İbni Ubâde:

– Ey Allah'ın Resûlü, bu ne haldir? dedi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de:

–"Bu, Allah'ın, kullarının kalbine koymuş olduğu merhamet duygusudur" buyurdu.

Hadisin bir başka rivâyetinde Hz. Peygamber, "Bu, dilediği kullarının kalbine Allah'ın koyduğu bir rahmettir. Zaten Allah ancak, merhametli kullarına rahmet eder" buyurmuştur (Buhârî, Cenâiz 33, Müslim, Cenâiz, 9, 11. Ayrıca bk. Buhârî, Eymân 9, Merdâ 9, Tevhîd 25; Ebû Dâvûd, Cenâiz 24, Edeb 58; Nesâî, Cenâiz 22; İbni Mâce, Cenâiz 53, Riyazüs Salihin, Cilt 8. https://books.google.com.tr/ erişim tarihi: 2.07.2018).

Bir Müslümanın ihtiyacını gideren kimsenin ihtiyaçlarını da Allah'ın gidereceğinin va'd edilmesi, bu davranışın ne kadar faziletli bir iş olduğunu anlamamıza yeterli delil teşkil eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "Kul, kardeşinin yardımında bulunduğu sürece, Allah da kuluna yardım eder." (Müslim, Zikr 37-38) buyururlar. Ayrıca, Mü'minin mü'mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir." Hz. Peygamber bunu açıklamak için, iki elinin parmaklarını birbiri arasına geçirerek kenetlemiştir (Buhârî, Salât 88, Mezâlim 5; Müslim, Birr 65). Bu hadiste de, mü'minlerin birbirlerine yardımcı olmalarını, aralarında yardımlaşmalarını, bir binanın unsurlarının birbirini sımsıkı tutması, kenetlenmesi haline benzetmiştir. Böyle bir bina sağlam ve dayanıklı olur. Aksi takdirde ayakta duramaz, yıkılır. Şayet Müslümanlar birbirlerine yardımcı olmaz, birlik ve beraberlik içinde bulunmaz, birbirlerine sımsıkı kenetlenmezlerse, güçlerini ve kuvvetlerini kaybeder, ayakta duramaz, yıkılırlar (https://sorularlaislamiyet.com/muslumanin-diger-muslumanlar-uzerindeki-haklari-nelerdir-0 ,erişim tarihi: 22.05.2018). Taziyenin zor zamanlarda bulunan kişilerle, birlik ve beraberlik içinde olması bu durumun en güzel göstergesidir. Taziye, vefat eden kişinin yakınlarını da rahatlatma amacı taşır. Aksi durum söz konusu olduğunu düşündüğümüzde, taziye var olmadığı taktirde bu kişiler musibete karşı tek kalacak ve bu durumla tek başlarına mücadele etmeye çalışacaklardır. Böyle bir durum ise oldukça zor zamanlar geçirilmesine,belki de kişinin yaşamını derinden etkileyecek travmatik epizodlar gelişmesine sebep olabilecektir.

2.3.3. Taziye Geleneğinin Tanımlanması ve Şekli

Taziye, “Allah sabırlar versin, geride kalanları bağışlasın, geride kalan yakınlarına hayırlı ve uzun ömürler versin, acısını unuttursun ama kendisini unutturmasın, Allah başka acı vermesin” gibi sözler söylemek ve bir süre aileyle birlikte yaşamak, yemek yemek gibi uygulamalarla ailenin acısını paylaşmaya ve sabır telkin etmeye yönelik bir gelenektir. Ölen için “Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun, Allah gittiği yerde utandırmasın, Allah taksiratını affeylesin” gibi sözler söylenir (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,131501/taziye-gelenegi.html, erişim tarihi: 2.7.2018). Taziye, sadece vefat eden kişinin yakınlarına belli bir ortamda söylenecek sözleri oluşturmamaktadır. Davranışlarla da vefat edenin yakınlarını yanlarında olduğu gösterilir.

Taziye geleneğinin çeşitli yörelere göre farklılık gösterir. Özellikle mezarlıkların hemen çıkışında bir yerde “taziyeye oturulur”. Bu genellikle ölüyü defnettikten sonra taziye sahiplerinin yanyana durarak taziyeyi kabul etmesiyle olur. Taziyeyi kabul etmeden, defin işlemine gelen kişilere biri taziyenin nerde olacağı ve ne zaman başlayacağı bilgisini aktarır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde taziye evinde sadece vefat eden kimsenin yalnızca ailesi değil, akrabaları ve sevdikleri tanıdıkları da taziyeye otururlar. Taziyeye genelde üç gün oturulur ancak zorunlu durumlarda taziye süresi kırk güne kadar uzayabilmektedir. Taziye günlerinden sonrada eve taziye için gelenler olabilmektedir. Bu ise “hatır almak” şeklinde ifade edilir.

Taziye evlerinde örf ve adetler de belli bir sıraya göre işlemektedir. Yakınlarını kaybeden ailenin genç üyeleri, konuklarını taziye evinin kapısında karşılamaktadır. Oldukça kalabalık bir cemaatin bulunduğu salondan içeriye giren kişi, önce herkese selam vererek tamamen yöresel kilim ve halı motiflerinin hakim olduğu şark odası şeklinde tasarlanan taziye evlerinde, yakınlarını kaybeden ailenin büyüklerinden başlayarak tamamına baş sağlığı dilenmektedir. Taziye evinde mümkün mertebe kısa süre oturulduktan sonra Kur'an-ı Kerim okumayı bilen katılımcılardan biri aşir okuyor. Taziye evlerindeki günlük yemek ihtiyacı, hayatını kaybedenin yakınları ve komşuları tarafından 3 gün boyunca öğle ve akşam vakti karşılanmaktadır.Taziye evinden ayrılırken ölü yakınlarına "Baki Allah", "Allah rahmet eylesin", "Allah sabır versin" denilip, acılar paylaşılarak mekandan ayrılırlar. Taziye, hayatını kaybeden kişi için üçüncü günün ardından okunan mevlitle son bulur

(https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/olum-acisini-taziye-evlerinde-paylasiyorlar-/1062794, erişim tarihi: 2.07.2018).

Ölü evinde taziye süresince genelde yemek pişirilmez; komşular ve akrabalar, taziyeye gelenlere ikram etmek için yemek(ölü aşı, yoğ töreni) getirirler. Yemeği getirenler, sofrayı hazırlar ve cenaze sahipleriyle birlikte yemek yerler (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,131501/taziye-gelenegi.html, erişim tarihi: 2.7.2018).

Çoğu yörede vefat edenin yakınları taziye boyunca saç, sakal tıraşı olmazlar ve süslü elbiseler giymezler. Çoğu kişiler tarafından da taziye evinin önünden geçerken ölü evinin sakinlerini incitecek hareketler, yüksek sesle konuşmaların yapılmayacağı bilinilir. Vefat eden kişinin arkasından iyilikleri bahsedilir. Fatihalar, Aşrı şerifler okunulur. Özellikle güneydoğu ve doğu kültüründe vefat eden kişinin kırkı çıkmayıncaya kadar (40 günlük süre) kız isteme, nişanlama, düğün, sünnet düğünü gibi törenlerin yapılmamasına özen gösterilmektedir. Bu törenlerden biri yapılması gerekliyse bile eğlencesiz ve sade yapılmasına özen gösterilir. Taziyenin asıl sahiplerinden bu merasimlerin yapılması için izin istenilir. Alınan bu müsadeler, bağlayıcı değildir ancak görgü kuralları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca taziye ile yalnızca birlik beraberlik, acıya ortak olma değil küskünlerin barışması gibi bir işlevselliği de olabilmektedir.

2.3.4. Taziye Kültürü'nün Varlığı

Kültür kavramının tanımlanmasına yönelik en sık başvurulan ve klasik olarak verilen bir örnek haline dönüşmüş kaynaklardan biri Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluchohn'ın oluşturdukları kültür tanımları derlemesidir. Bu derleme de bahsettiği ve Göktürk (2016) 'ün bizlere aktardığı kültür tanımına bireylerin problem çözme, uyum sağlama, öğrenme, alışkanlık ya da iletişim kurma aracı olarak yaklaşılmış psikolojik tanımlamalar bulunduğunu ifade etmiştir (Göktürk, 2016: 28).

Ölen kişilerin geride bıraktıkları bireyler insanlık tarihi boyunca farklı cenaze törenleriyle kültüre değer katmıştır. Evrensel dinlerde olduğu gibi taziye kültürünün varlığında; ağlama, mezarkuj ritüelleri, yemek, sofra şekli ve adabı, anma günleri, matem gibi çeşitli olgular mevcuttur.

İslamiyette ise olgunlaşan taziye geleneğinin en güzel örneklerini Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında görülmektedir. Hz.Peygamber (s.a.s.) yakınlarını kaybedenlere taziyede bulunmuş ve taziye yapmayı teşvik etmiştir. Taziye de bulunma kavramı, vefat eden kişinin yakınlarına yönelik olup beraber aynı atmosferde bulunmayı gerektirir.

Taziye, cenaze sahibini teselli etme, acısını paylaşma, hafifletme, ona destek olma anlamlarına gelen ve sosyolojik yönü olan bir olgudur. Taziye türü tören ve uygulamalarda birlik-beraberlik, paylaşma, acıya ortak olma gibi toplumsal ilişkiler daha güçlü bir şekilde yaşanır (Abuzer, 2010: 268, 272).

Türk toplumunda da taziye kültürü çok eski yıllara dayanmaktadır. Türk Hakanı Bilge Kağan'ın ölümü üzerine Çin İmparatoru üç ve üst düzey memurunun imparatorluk mührünü taşıyan bir mektupla, taziyelerini ve hediyelerini sunmak üzere "barbarların ülkesine" gitmelerini emretti. Benzer bir heyet Türk Hükümdarı Kül Tigin'in ölümünde de gönderilmiştir (Tryjarski, 1991:169-170). Bu ziyaret ölü yakınlarına taziyelerini bildirmek için yapılan bir ziyarettir.

Taziye geleneği bir davranış biçimdir. Ve bu davranış biçiminin Edward Tryjarski; yasın ifade ediliş şekillerine dair kurallar, ailenin yeni duruma uyum sağlamasına, acının bir davranışla hafifletilmesine, ölenlerin hatırlanmasına ve nihayetinde ölüm aracılığıyla ortaya çıkmış olan üzüntülü durumun hafifletilmesine hizmet etmek olarak adlandırır (Tryjarski, 1991:148). Bu durum taziye geleneğinin ruhları teselli ettiği ve aynı zamanda çok yönlü bir iyilik hâli hedefli olduğunu göstermektedir.

Doğu illerinde taziye geleneği çok yaygın bir gelenektir. Yöreden yöreye farklı olarak geleneğe katkılar vardır. Örneğin; ölünün eksik bıraktığı ibadetler için fitre dağıtılır, borcu varsa yakınları tarafından ödenir, ölümün kırkıncı günü mevlit okutulur, çoğu taziyelerde kırkıncı gün ile birlikte taziye bitiminin ardından da mevlidi şerif okutulmaktadır. Ölen kişinin özel eşyalarından dış elbisesi, ayakkabısı fakirlere dağıtılır. Taziyeye gelen kişiler taziye sahibine yakın ise yanlarında; çay, şeker, pirinç, bulgur gibi temel gıda maddeleri de getirebilirler. Mezarın başında Kur'an okunur. Ölünün hayrına cenaze sahiplerine ve gelen misafirlere yemek dağıtılır. Helvalar yapılır. Arkasından ağıtlar yakılır, Vefatından sonra ilk bayramda ölü evinde toplanılır

ve vefat edenin yakınlarının yalnız kalmaması için onlara teselli verilir. Arkasından hatimler okunur, dualar edilir.

2.4. Sosyal Hizmet

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (IFSW) tarafından, 2014 yılında güncellediği tanımda, sosyal çalışmayı/sosyal hizmeti, "sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin olarak tanımlar. Dünya Sağlık Örgütünün ifadesine göre, sosyal hizmet; sosyal değişimleri destekleyen, insanların ilişkilerinde problem çözme kapasitesini arttıran, onları güçlendiren ve özgürlüklerini esas alan ve insanların iyilik halini arttırmaya çalışan bir meslek olduğuna dikkat çekmektedir.

BM (Birleşmiş Milletler)'in bir yayınında da sosyal hizmetler, "birey ve toplumu ekonomik ve sosyal açılardan asgari bir refah düzeyine ulaştırmayı hedeflemiş bulunan hayırsever bir çaba, bireysel bir kazanç amacı güdülmeksizin resmi ve gönüllü birey ve kurumlar aracılığıyla yardıma muhtaç olduğu kabul edilen topluluklara yönelik hizmetler" şeklinde ifade etmiştir. Özellikle dikkat çeken bireysel nedenlerle yönlendirme, rehberlik, psikolojik destek gibi özel ihtisas hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylere yardıma yöneliktir. Birey kendine yardımcı olacak bir desteğe ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyaç, sosyal hizmet mesleği aracılığıyla "kendi kendine yardım ve işbirliği" ilkesi uyarınca, değişmekte olan toplumun yapısı içinde kişi, aile, grup ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasına, sorunlarının çözümlenmesine, çevreleriyle karşılıklı uyumlarına yardım etmek ve insan kaynaklarıyla bunun gerçekleştiği (Taştekil, 1989: 28-31) bilgileri aktarılmıştır.

Sosyal hizmet; birey, grup ve toplum problemlerinin çözümünde bireylere yardım eden ve sosyal kişisel çalışma, sosyal grup çalışması ve toplum organizasyonu yöntemleri ve araştırma ve yönetim süreçlerinin yardımcılığı ile doyurucu bireysel, grup ve toplum ilişkilerine ulaşmayı amaçlayan bir sanat, bilim ve meslektir (Skidmore ve Theckeray, akt.Aydemir, İ. 2003:2-3).

Pincus ve Minahan (1973:9)'a göre ise sosyal hizmeti "insanların yaşam amaçlarını, stres ile baş etmelerini, özlem ve değerlerini gerçekleştirme becerilerinin

etkileyen insan ve çevresi arasındaki etkileşim ile ilgili" (Pincus ve Minahan, akt.Aydemir, İ. 2003:3) olduğunu söylemiştir.

Kut (1988:12) ise sosyal hizmeti tanımlamasında; bireyi, değişen toplum yapısına karşın, güçlendirerek ve bireyin sahip olduğu potansiyel farkına varılmasını sağlayarak, toplumla yaşanan sorunlara müdahale edip sorunları minimize eden bir meslek (Apak, 2018:400) şeklinde olduğu belirtilmiştir.

Sosyal hizmet'in tanımlarının çeşitli olması aslında faaliyet alanlarının da çok geniş olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet, büyük ölçüde toplumsal sorunlara temas etmektedir. Uygulama odaklı olan sosyal hizmet, multidisipliner bir anlayışa sahiptir. Bireyin yaşam koşulları göz önüne alınarak doğumundan ölümüne kadar birçok alanda sosyal hizmetten söz edebiliriz.

Sosyal hizmet mesleğinin odağı, bireylerin toplum içindeki işlevsellik yeteneğini etkileyen birey ve çevresi arasındaki (çevresi içindeki birey) etkileşimdir (Kut,1988; Yolcuoğlu 2012: 108). Bu etkileşim kişiler arası yardımlaşmanın temel adımıdır.

Sosyal hizmet anlayış olarak; kişi ve ailelerin kendi bünye ve şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan, maddi ve manevi yoksunluklardan sayılan, ihmal, istismar, şiddete maruz kalma, sokakta yaşama, bakıma muhtaç yaşlılık ve engellilik durumundaki insanlara yapılacak olan destektir (Özdemir, 2014).

Sosyal hizmetler kavramsal yapısı, ülkemizde ilk resmi tanım olarak 2828 sayılı kanunun 3. Maddesinin (a) fıkrasında şöylece ifade edilmektedir; "kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunması ve hayat standarlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan programlı hizmetler bütünü olarak ifade edilmektedir."

Sosyal Hizmet mesleği insanla bir bütün olarak ilgilenmektedir. Doğumundan ölümüne kadar insanoğlunun her aktivitesi genelci sosyal hizmet anlayışıyla sosyal hizmet uzmanını ilgilendirmektedir. Zira işlevsel olarak sosyal hizmet anlayışı bütüncül bir anlayıştadır.

Sosyal hizmetin işlevleri sadece sorun ortaya çıktıktan sonra tedavi ve rehabilitasyon ile sınırlı olmayıp, koruyucu-önleyici ve değiştirici-geliştirici işlevleri de kapsamaktadır (Bulut, 2001: 134).

Sosyal Hizmet anlayışı; koruyucucu, önleyici, onarıcı, sorun çözerek iyileştirici bir fonksiyona sahip, insan odaklı profesyonel bir yardım anlayışıdır. Destekleyici olmasıyla bireyi ve ailesini çevresiyle birlikte bütüncül olarak kendi kaderlerine terk etmeksizin sosyal destek sistemlerini güçlendirerek yardım etmeyi sağlamaktadır.Bu anlayışla gerek bireyin gerekse bireyin çevresinden kaynaklanan değişime ve değişimin beraberinde getirdiği sorunların karşısında uyum sağlayıp bu değişimden en az oranda etkilenmesine yardımcı olmayı sağlamaktadır.

Sosyal hizmet anlayışı Zastrow'un deyişiyle; "insanları güçlendirmek, bireylerin, ailelerin, grupların, kuruluşların ve toplulukların, kişisel, kişiler arası, sosyoekonomik, siyasi alandaki güç ve etkilerini, onların koşullarını iyileştirerek arttırmalarına yardımcı olma sürecidir" (Zastrow, 2014:3). Bu temel, ölüm gibi somut olarak görünen bir kriz ve sorun anına birlik olma yaklaşımlarının, sosyal hizmeti bir bütün olarak ele aldığında bir parçasını oluşturmuştur. Zira her millet, kendine has kültür ve değerleriyle bu yaklaşımları sergilemektedir. Taziye kültüründe ise ölen kişiye farklı merasimler düzenlenerek, cenazenin yıkanma aşamasından ölen kişinin kefenlenmesi aşaması, cenaze namazının kıldırılması aşamasından taziyenin yapılması aşamasının aslında insanın bu son yolculuğunda onu ve sevdiklerini yalnız bırakılmadığının geleneği olduğunu göstermektedir. Böylece kaybı sağlayan kişilerin yalnız kalmadığı ve birlik içerisinde yas sürecini yaşama anlayışının ne kadar olumlu olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, taziye kültürünün sosyal hizmet anlayışıyla yas sürecini olumlu etkilediğinden bahsetmek yanlış değildir.

2.5. Taziye Kültürü ve Sosyal Hizmet Bağlantısı

Sosyal Hizmet anlayışı özelinde bir sosyal çalışmadır. Sosyal Çalışma, bireylere, tek başlarına, ya da gruplar içinde, toplumsal ve bireysel tatmin ve bağımsızlık elde edebilmeleri için yardım eden, insan ilişkileri hakkındaki bilimsel bilgi ve becerilere dayalı olan bir meslektir.

Bu mesleğe dayalı olarak sosyal çalışmanın kriz anındaki müdahalesi taziye kültüründe açıkça gözükmektedir. Bu kültürle çevre tarafından oluşturulan müdahale biçimi aslında yasın sağlıklı yaşanmasına katkı sağlanmaktadır. Bu katkı ölen kişinin çevresi tarafından taziye ziyaretlerinde ortaya çıkabilmektedir.

Altekin'in (2013:225) konumuzu ilgilendiren klinik deneyimlerindeki kriz dönemlerinde kişilerin yalnız bırakılmaması gerektiğini, çevreden alınacak küçücük bir psiko-sosyal desteğin bile öneminin son derece büyük olduğunu söylemektedir.

Kişi bu desteği alamadığını düşünürsek tedavisinini gayet zor olduğu bir travma haline maruz kalabilir. DSM-IV'e bakıldığında travmatik yaşantının, "kişinin gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi ile karşılaşmış olması, ağır yaralanması ya da kendisinin ya da başkasının fizik bütünlüğüne bir tehdit olayını yaşamış, böyle bir olaya şahit olmuş ya da karşı karşıya gelmiş olması" olarak tanımlanır. Devamında kişi aşırı korku, çaresizlik ya da dehşete düşme hislerine kapılmıştır (APA, 2001). Ölüm gerçeğiyle yüzleşip; yıllardır en sevdiği biriyle beraber yaşayıp ve onu kaybeden kişinin, sevdiği kişinin ölümünden sonra gidip gömmesi ve eve yalnız olarak dönmesi düşünülünce tarif edilemeyecek bir duygusal çöküntü halinin kapısı aralanmaktadır. Özellikle bu kayıplar yaşlı bireyler için daha yalnızlaşmaya gittiğinden oldukça riskli bir hâl taşımaktadır. Çünkü yaşlı insanın hayatı yakın arkadaşlar ve akrabalar taşındığında ya da öldüğünde daha izole ve yalnız hale gelir. Elbette, yetişkinliğin sonları yakın arkadaşların daha çok öldüğü bir dönemdir (Zastrow, 2014:657).

Field (1990) yaşlı insanlara umut desteği sunmanın dört amaç çerçevesinde yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunlar; ölüme kadar insanların hayatlarına anlam katma, insani ilişkileri sürdürme, hayatın acı ve sıkıntılarına karşı koyabilme ve ölüm sonrası için destek sağlamadır (Çekin, 2014:102).

Ancak taziye kültürünün varlığıyla cenaze sahibine gösterilen destek ve yanında olan kişilerle bu yas sürecini daha sağlıklı bir şekilde atlatması krizi yöneltmek yönünden oldukça etkilidir. Bu da taziye geleneğinde oldukça yüksek bir şekilde görünen güçlendirme ile olur.

Barker tarafından "bireylere, ailelere, gruplara ve topluluklara bireysel, bireyler arası, sosyo-ekonomik ve politik güçlerini arttırma ve durumlarını iyileştirmeye doğru bir etki geliştirme süreci" olarak tanımlanmıştır (Barker, akt. Zastrow: 21).

Taziye, ölen kişinin yakınlarını bir ve güçlü tutar. Yas sürecini yaşayan fertlerin, birbirlerine verdikleri beraber olma hissinin pozitif olarak sürece olumlu katkısı, bireylerin olumsuz bir duyguya karşı güçlenmesini sağlamaktadır. Bu güçlendirmenin aslında Khan'ın insani hizmetler terimiyle yorumlarsak; karşılıklı manevi dayanışmanın insanlar olarak birbirlerine sunulması sosyal iyilik halinin devamı noktasında insani bir hizmettir.

Aslında bir bakıma taziyeye gelen kişiler ölümün varlığından doğan zorluklara karşı yetişmiş bir meslek elemanı olarak görev yapabilmektedir. Taziyeye gelen kişiler aslında psikolojik yardım ilişkilerindeki bir tarafı temsil etmektedirler. Bu yardım ilişkilerinin iki tarafı vardır: biri yardım edilen diğeri yardım edenlerdir. Yani, vefat edenin yakınları diğeri ise onlara taziyelerini sunan, yardım eden bireylerdir. Yardım edilenler olan taziye sahiplerinin sorunu ve kayıpları nedeniyle belki de tek başına çözemeyecekleri durumu paylaşarak aşabilmektedirler.

Taziye alanları, taziye sahibinin probleminin çözülmesine yardım amacıyla kültür bakımdan tüm tarafların karşılıklı istek ve iradeleriyle kurulduğu alanlardır. Taziye alanları, yardım etkileşimidir. Kendine has kuralları vardır.Amacında yapılan bir taziye ortamında toplum davranışları ve yaklaşımları aslında ortamın bir klinik olduğunun da göstergesidir. Sözden ziyade aktif girişim sürecinin oluşturduğu karşılıklı yarar ortamıdır.

2.6. Sosyal Sermaye Kavramı

Sosyal sermayenin çok boyutluluğundan dolayı, sabit bir tanımı yapmak oldukça zordur. Ancak sosyal sermaye sosyal ilişkileri tarif ettiği ve bunun için de bireysel ve sosyal ilişkiler yönüyle oldukça önemli bir kavramdır. Kavramsal olarak sosyal sermayeyi, Coleman, "insanların nasıl bir arada çalışmayı başarabildiğini açıklayan bir araçtır" ifadesini kullanmıştır (Field, 2008: 29).

Coleman, fonksiyonel bir yaklaşımla sosyal sermayeyi ele almıştır. Bir arada çalışmayı açıklayan araç olarak tanımı sadece bağlantı kurulan ilişkinlerin tanıdık olup olmadığı değil; katkı sağlayıp sağlamadığıdır.

Sosyal sermaye, karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir gruba üyelikle bağlantılı, sahip olduğu sermayenin desteğini, ve bu destekle yeterlik

sağlamaya çalışan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesi şeklinde ifade edersek taziye ortamlarında bulunan grubun orda bulunmaları ile güven duygusu içerisinde ortak bir amaca hizmet etmeleri ve elde ettikleri sermayeleriyle birbirlerine destekte bulundukları ve o ortam içinde oluşan desteğin yeterliliği konusunda oluşan bir durumu bize ifade etmektedir.

Sosyal sermayenin temel bileşeni olan güven duygusuyla insanlar bir araya gelebilmekte sivil toplum kuruluşlarına katılmakta, dayanışma ve birliktelik ağları kurabilmektedirler. Bu kolektif anlayış, ortak faydaya dönük eylemlere zemin hazırlamakta ve topluma sosyal hizmet sağlamaktadır (Atay ve Topal, 2015:16).

Michael VVoolcock ise üç tip sosyal sermaye tanımından bahsetmiştir. Bunlar;

• "Aile, yakın arkadaş veya komşu gibi benzer durumlardaki insanlar arasındaki bağları gösteren bağlayıcı sosyal sermaye",

• "Kaybedilmiş arkadaşlıklar ya da iş arkadaşlıkları gibi insanların daha uzak bağlarını çevreleyen, köprü kuran sosyal sermaye",

• "Topluluğun tamamıyla dışında olanlar gibi, benzer olmayan durumlardaki insanlardan farklı; bu yüzden üyelerini topluluğun içinde mümkün olanlardan ziyade, uzak geniş alanlardaki kaynaklara yönlendiren bağlantılı sosyal sermaye." (Field, 2008: 59) şeklinde bahsedilmiştir.

Kavramda "sermaye" metaforunun kullanılması sosyal sermayenin bireye ve topluluklara kazanç sağladığını anlatmaktadır. Ancak sosyal sermaye; parasal, fiziksel ve malî sermaye gibi ölçülebilen bir olgu değildir. Sosyal sermayenin ana fikri, sosyal iletişim ağlarının değerli bir servet olduğudur (Field, 2008: 16).

Bourdieu toplumsal sınıfların sosyal evrende konumunu belirlemek amacıyla "sermaye" kavramını analiz ederek; sosyal sermayeyi, kişinin harekete geçmesi için gerekli ve sürekli, ilişkileri sağlayan bir gruba aidiyete bağlı imkânların bütünü şeklinde ifade etmiştir (Ünal, 2011:77).

Bourdieu, sosyal sermayenin; aile, çevre, komşular, köy sakinleri, belli başlı toplumsal törenler (cenaze, evlilik vs.) gibi ilişkilerdeki varlığından bahsetmektedir. Bu ilişkiler ancak pratik durumda, kendilerini sürdürmelerini sağlayan maddi ve/ya sembolik mübadeleler içinde var olabilir. Aynı zamanda toplumsal olarak kurumsallaştırılabilir ve ortak bir adın (bir ailenin, sınıfın, bir kabilenin, bir okulun veya

bir partinin vb adının) kullanımıyla ve eşzamanlı olarak bu ilişkilere girenleri şekillendirmek ve bilgilendirmek için tasarlanmış bütün bir dizi kurumsallaştırıcı edimle teminat altına alınabilir; bu durumda, mübadeleler içinde az ya da çok fiili olarak tesis edilir ve bu şekilde sürdürülür ve pekiştirilirler (Richardson, 1986; ter: Şahin, 8).

Bir ilişkiden sağlanan sosyal sermayenin nesnesinde bulunan bireyin sahip olduğu sermayenin büyüklüğü oranında sermayenin de dönütü büyük olacağından, kalıtsal bir sosyal sermayenin sahipleri olan bireyin tüm ilişkilerini kalıcı bağlantılara dönüştürebildiği ve böylece elde ettiği sosyal sermayeden oluşan durumu için bir destek sağladığı ifade edilmektedir.

Sosyal sermayenin varlığı için bahse konu olan kişilerle de tanış olmaya gerek yoktur. Tanıdıklar da bir sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Özellikle tanınır kişilerin taziyelerinin daha fazla insan tarafından uğranır olması bunun önemli bir etkisidir. Soyluluk unvanının, kalıcı bir şekilde belirli bir sosyal ilişki biçimini garanti altına alan kurumsallaşmış sosyal sermayenin biçimidir.

Sosyal sermayenin kaynaklarını; aile, sivil toplum örgütleri, firmalar, kamu sektörü, etnik ve diğer sosyal gruplar oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere söz konusu gruplar, toplumun en küçük temel taşı olan aile'den en geniş hali olan millet'e kadar uzanmaktadır (Karagül & Masca, 2005: 43-44).

"Sosyal sermaye, gerçekte veya uygulanmada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır" (Field, 2008: 20). Field, böylece bir grup üyeliğinden sağlanan kârların ve bunu mümkün kılan dayanışmanın temelini sosyal sermayenin oluşturduğunu savunur.

Toplumun en büyük yapı taşlarından en önemlisini oluşturan aile kavramında, bireyin dünyaya gelir gelmez ilk olarak tanıştığı ve ait olduğu en etkili sosyal birimdir. Bu nedenle Karagül ve Masca (2005: 44,45) de aile ve sosyal sermayeyi özetlerken; ailenin gerek fiziki, gerekse psikolojik alandaki kişilik gelişiminde üstlendiği rol oldukça önemlidir. Dolayısıyla kişilerin çevreleriyle düzenli bir iletişim kurabilmelerinde ve kendilerine ve çevrelerine olan güvenlerinin düzeyinde ait oldukları aile yapısının etkisi azımsanmayacak düzeydedir. Çünkü aile kurumu, bir taraftan sosyal bağlar ile kuralların oluşturulmasında, diğer yandan da üyelerin yaşantılarında ihtiyaç duydukları sosyal iletişim ağlarını kurabilmelerine katkıda bulunmaktadır.

2.7. Sosyal Destek Kavramı

Genel olarak stres altındaki ya da güç durumdaki bireye çevresindeki insanlar tarafından sağlanan yardım olarak kabul edilmektedir. Sosyal destek farklı yazarlar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Cassel'e göre sosyal destek, bireyin davranışlarını düzeltmeye yönelik olarak çevresindeki kişilerden aldığı dönüttür. Cobb'a göre sosyal destek, toplumda veya çevrede saygı duyulan ve önem verilen bir kimse tarafından bireye sunulan bilgidir. Robertson'a göre sosyal destek, bireye duygusal ilgi göstererek, maddi yardım yaparak, bilgi sunarak ve bireyin takdir edilerek, değer gördüğünü hissetmesini sağlayarak gerçekleşebilir.

Bu yardımları oluşturan sosyal destek çeşitleri; maddi, duygusal ve bilişsel yönden olmaktadır. Bireyin bir bütün olarak gelişimi açısından çevresinin, özellikle de sosyal çevresinin öneminin vurgulandığı bir kavram olan sosyal destekte, sevgi, şefkat, benlik saygısı, bir gruba ait olma gibi sosyal gereksinimleri karşılayarak fizik ve ruh sağlığını doğrudan olumlu bir biçimde etkilediği düşünülmüştür.

Bildik (2013), kayıp yaşayan bireyin, sosyal destek ağının olması ve bireyin algıladığı desteğin derecesi yas sürecini ve kayba yönelik uyumunu etkiler. Ayrıca aile içinde kayıp konuşulamıyorsa ya da bireyin kaybı yok sayılıyorsa (örn. özkıyım), sosyal destek sistemi yetersiz kalır ve patolojik yas görülür şeklinde ifade etmiştir.

Sosyal destek sisteminin bilinmesi bireye (danışan) farklı şekilde yardım edebilir. Caplan'a göre sosyal destek sistemlerinin bilinmesi bireylere, bireyin psikobiyolojik kaynaklarını harekete geçirmesine yardım ederek, b) isteklerinin karşılanmasına yardım ederek, beceriler kazandırarak ve maddi ve parasal kaynaklara ulaşmasına yardım ederek, bireye rehberlik yaparak, bilgi sunarak, yardım sağlamaktadır. House ise sosyal destek sistemlerinin bireylere üç şekilde yardım ettiğini ileri sürmektedir. Bireyin yaşam durumlarını olumsuz etkileyen bazı elementleri elimine ederek veya etkisini azaltarak, olumsuz yaşam durumları karşısında bireyin dayanma gücünü artırarak ve böylece sağlık durumunun daha iyileşmesine katkıda bulunarak, çevresel stresorlerin etkilerine karşı kısmen veya tümüyle tampon görevi yaparak bireylere yardım eder (Yıldırım, 1997: 82).

Yas sürecinde bulunan bireylere yardımcı olmayı sağlayan taziye ortamlarında; kayba yönelik oluşan acıları yaşamları boyunca taşımamaları anlamında büyük önem taşımaktadır. Yas yaşama süreci, uygun bir şekilde tamamlanamazsa, yas süreci

karmaşık bir yapıya bürünebilir ve birey uzun dönemde ciddi psikolojik sıkıntılar yaşayabilir. Böyle bir durumda ise, bireyin geçmişine geri dönerek, kaçındığı tüm duygularıyla yüzleşmesi gibi zorlu bir psikoterapi deneyimi yaşaması gerekebilir. Bu nedenle kişiye taziye zamanlarında oluşturulan ortamla sosyal destek sistemlerinin çalıştırılması kaybı ilk yaşadığı dönemlerde oldukça önem arzetmektedir. Taziye ortamları da sosyal destek ağının oluşturulmasında, ölen kişi ile o güne dek konuşamadıklarını dillendirmesine olanak tanımaktadır.

Kayıp yaşayan bireyin, aile ya da çevresinde bir sosyal destek ağının olması, bireyin yas sürecini ve kayba yönelik uyumunu önemli derecede etkilemektedir. Sosyal desteğin varlığı kadar, yas tutan kişinin algıladığı desteğin derecesi de büyük önem arz etmektedir (Gizir, 2006: 200).

Sosyal destek sistemlerinde aile üyeleri bireyin en önemli destekçileridir. Başlıca destek kaynakları eşler, aile, geniş aile çevresi, arkadaşlar, işyeri arkadaşları, terapistler, psikologlar, psikolojik destek sağlayan danışmanlar ile dini liderlerdir.

Bireyin sosyal sisteminde yer alan başka insanlar da vardır. Okul okuyorsa öğretmeni, mahalleden bir arkadaşı, sınıf arkadaşı, bir mühendis, bir komşu olabilir. Kısaca insanların, bireyin yaşamında önemli yer tuttuğu açıktır.

Bireyin sosyal sisteminde yer alan başka insanlar da vardır. Bunlar mahalleden bir arkadaşı, sınıf arkadaşı, bir psikolojik danışman, bir mühendis, bir komşu olabilir. Bu insanların da bireyin yaşamında önemli yer tuttuğu açıktır.

Bireyin bir bütün halinde gelişmesinin, sosyal destek sistemi içerisinde yer alan kimselerle ilişkilerinin niteliğine ve sağlıklı bir sosyal destek görmesinin yanı sıra gördüğü desteğin birey için ne anlama geldiğine bağlıdır. Yas süreci içerisinde bulunan kişilerin de zorlanmalı duruma karşı başa çıkabilmesinde, psikolojik sorunlarının çözümü, önlenmesi ve tedavisinde, bireyin ruh sağlığını koruyabilmesinde, sosyal destek sistemlerinin çalışması önemli bir faktördür.

Bireyin yaşadığı birçok sorunun temelinde sosyal destekten yoksun oluşun ya da sosyal destek eksikliğinin bulunduğunu ve bireyin zor durumlarla başa çıkabilmesinde sosyal desteğin güçlü bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kriz dönemlerinden biri olan yas sürecinde; taziye kültürünün varlığı ile sosyal destek mekanizmalarının seferber olduğu ve sosyal destek kişisel doyum duygusu, kendine

güven, sıkıntıları aşabilme, başarabilme, kendine yeterlilik duygusu gibi duyguların yükselmesine katkıda bulunur. Taziye ortamlarında yas sürecinde bulunan kişilerde gelen sosyal destek sistemleri içerisinde bulunan ziyaretçilerin varlığıyla kendini iyi hissedecek bir yas sürecini yaşar. Çünkü sosyal destek, sorunların çözümünde önemli bir kaynaktır.

2.8. Maneviyat Kavramı

Arapça bir sıfat olan manevî kelimesi; duyu organları olmaksızın kalp ile kavranıp bilinen şeye ait olan anlamı taşımaktadır. Manevî, maddî olmayan, soyut anlamını ifade eder. Maneviyat ise, manevî, ruhsal hayatla ilgili, maddî olmayan bütün manevî varlıklar ve kavramları ifade etmektedir. Örnek olarak, zekâ, akıl, bilgi, yetenek, inanç gibi kavramlar manevi kavramlardır.

Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisinde "manevi" kavramını, ruha, zekâya, düşünceye ilişkin bir şey için kullanılır, iyi olanı yaptığı inancında olan bir kimsenin davranışından kaynaklanan şey için kullanılır; vicdani, anlamını taşır. "Maneviyat" kavramı, tüm ruhsal yaşam, bir kimsenin zorluklara karşı koyma gücü; moral. Zekâ, bilgi, inanç, can, yetenek, yaşam gibi kavramlarla Allah, melek, ruh, nefs gibi metafizik varlıklar maneviyat alanında yer alırlar. İslam düşüncesine yeni platonculuktan gelen sudur (doğuş) ya da feyz (taşma) kuramına göre, maddiyat içinde yer alan tüm varlıkların kaynağı, maneviyattır; yaradılış, sürekli olarak manadan taşan maddi varlıkların görünümüdür. "Maneviyat" terimi ayrıca, dinsel, ahlaksal ve geleneksel değerler için de kullanılır (Librairie Lrausse, 15.cilt: 7752).

Maneviyat kavramını tanımlamaya çalışan çoğu yazar, kavram tanımına maneviyat ve din kavramlarını birbirinden ayrı ele almak gerektiğini vurgulayarak başlamışlardır (Dudley, 2016:1; Oxhandler & Pargament, 2014; Wied-meyer, 2013:9; Canda, 1990; Cowley and De-rezotes, 1994; akt. Yeşilkayalı, 2016:229). Yeşilkayalı (2016), çalışmasında bu yazarların hepsinin, maneviyatın hem dini hem de dini olmayan yönelimlerinin olduğundan maneviyat kavramının geniş bir kavram olduğu; dolayısıyla deist, ateist ya da herhangi bir dini inancı benimsemiş bireylerin kendine özgü maneviyata sahip olduğu konusunda fikir birliği gösterdiğini söylemiştir.

Maneviyat, manevi-ruhsal hayatla ilgili, maddi olmayan bütün varlıklar ve kavramları ifade etmektedir. Mesela, akıl, zekâ, bilgi, inanç, yetenek (meleke) ve lezzet gibi kavramların hepsi maneviyat içeriklidir, yani manevidir. Bu bağlamda insanın sahip olduğu tüm duygu, düşünce ve manevi haslet ve duyguların bütünüdür maneviyat. Bu yönüyle de maneviyat; içten hükümlü olmayı, hiçbir etki ve dış tesir altında kalmadan, vicdan emirlerine göre, özgürce yaşamayı temin eden iç dünya kuvvetidir (Seyyar, 2008: 23-25).

Tinsellik, bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesindeki güçtür. Bu güç manevi bir güçtür. Bir diğer ifade ile hem fiziksel alanı kapsayan, hem de onu ötesindeki kişisel farkındalıktır (Tuncay, 2007).

Maneviyat/tinsellik kavramını, Peters (2008); bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesindeki güç olarak ifade eder. Maneviyat kavramı bireyin, kendisi ve diğer insanlarla ilişkilerini, evrendeki yerini, yaşamın anlamını anlama ve kabul etme çabasıdır. İnsanın varlığına içkin bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Zira her insanın yaşama ve ölüme ilişkin soruları ve bu sorulara ilişkin yanıtları bulunmaktadır. Maneviyat aynı zamanda yaşam boyu süren deneyimlerin ve kazanılan ilgilerin bir sonucudur. İnsanlar, yaşamın amacına ilişkin buldukları yanıtlarla bir anlamda kendi maneviyatlarını oluştururlar, bu nedenle maneviyat, bireye anlamlı gelen unsurları içerir. Boztilki ve Ardıç (2017)'ın Maneviyat ve Sağlık derlemesinde; maneviyatın rahatlıkla dinle karıştırılabilen bir kavram olduğunu ve temelde dinden oldukça farklı olan bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir. Din, maneviyattan farklı olarak geleneksel yönü zengin, toplumsal roller ve sorumluluklar yükleyen, belli sınırları ve kuralları olan spesifik bir öğreti olduğuna dikkat çekmiştir (Boztilki & Ardıç, 2017:40).

İnsanın sahip olduğu tüm duygu, düşünce ve manevî haslet ve duyguların bütünü kapsayan maneviyat, insanlık için sağlam bir rehber ve insan ruhunun gıda şeklinde ifade edilir. Bilim adamlarının maneviyatın metafizik tecrübeye dayandıklarını ve şahsî benliği aşan ve üstün bir gerçek olduğunu ifade ederler. Gerçekten bakıldığında maneviyatın insanın kendisi ve diğer insanlarla karşılıklı münasebetlerinde hayatın manasını anlama ve hayatı kabullenmeye yönelik bir mücadele içinde varolduğu görülmektedir. Bireylerin karşılaştığı hayat zorluklarında, maneviyat anlamlı gelen unsurların yanında hayatın gayesine yönelik olarak hissedilecek bir olgudur. Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi (International Classification Of

Functionining – ICF)'ye göre maneviyat, kurumsallaşmış din dışındaki ruhanî etkinlik veya olaylara katılımdır (ICF; d9301 akt. Seyyar, 2015:1). Dolayısıyla Batı tarzı bir bakışta maneviyatta mutlak anlamda (kurumsal-resmî) dinî bir unsurun bulunması gerekmemektedir. Manevî bakımla ilgilenen bazı Batı'lı bilim adamları bu yaklaşımı destekleyerek, maneviyatı "kişinin, materyalin ötesinde ilişkili olduğu her şey ve bunların temel anlamlarına ilişkin içsel kaynaklarının toplamı" biçiminde tanımlarlar. Ancak din ve dinî duygular, maneviyatın büsbütün dışında olduğu da düşünülmemelidir. Nitekim ICF, gerekli gördüğü yerlerde maneviyatı din ile birlikte değerlendirme ihtiyacı duymuş ve "Din ve Maneviyat" tanımını, "ruhanî değerler ve ilahî güçlerle bağlantı kurmak, mana bulmak ve kendini gerçekleştirmek için dinî veya manevî etkinliklere, düzenlemelere ve uygulamalara katılmak" şeklinde yapmıştır. Camiye gitmek; dinî amaçla dua etmek veya ilahi okumak ve ruhanî düşüncelere dalmak gibi dinî ve manevî etkinlikler bu kapsamda düşünülebilir (ICF d930; akt. Seyyar, 2015:1-2).

Maneviyat kavramını tanımlarken yazarların fikir birliğine vardıkları başka bir konu da, maneviyatın hayatı, ilişkilerimizi, mutlak gerçekliği anlamlandırma, derinlik arama ve amaca yönelme çabası olduğu ve bu durumun evrensel bir insan ihtiyacı olduğudur (Hodge, 2013: 224; Canda, 1990; Spinks & Stephens, 2008: 307; Canda & Furman, 1999; akt. Yeşilkayalı, 2016:230). Bundan dolayıdır ki; maneviyat, her insanın ihtiyacı olduğu, evrensel ve bireysel deneyimlerle şekillenen bir olgudur. Kişisel refah için önemli bir güçlendirici faktördür.

İnsanların maneviyat hisleriyle bulduğu taziye ortamlarının, yas sürecinde yas yaşayan bireyi güçlendirici bir etkisi olduğu belirgindir. İnsanların evrensel ve bireysel deneyimlerle şekillendirdikleri taziye kültürü de maneviyat ile ilişkilidir.

Kültürel yeterlilik, sosyal çalışma uygulamalarının, temel mesleki ilkelerinden birisidir. Kültürel yeterlilik ile manevi yeterlilik birbirine çok benzer. Çoğu zaman kültürlerarası iletişim yeterliliği olarak da adlandırılan kültürel yeterlilik kavramı, diğer kişinin kültürünü anlama, kültüre ilişkin unsurlara yönelik anlayış geliştirme, diğerinin gözünden olaylara bakabilme ve değerlendirme yetisinin kazanılmasını açıklamaktadır' (Zakaria, 2000; akt. Eğinli, 2011). Kültürel yeterlilik, manevi müdahaleleri, danışanın kültürel bağlamına uygun olarak seçmek ve uygulamak için gereklidir (Hodge & Bushfi-eld, 2006). Manevi yeterlilik ise, kültürel yeterlilik ile benzer biçimde, çeşitli

manevi kültürlerden insanlarla yeterlilik geliştirmeye odaklanma olarak anlaşılabilir (Hodge & Bushfi-eld, 2006). Bu nedenle manevi yeterlilik, belki de en iyi şekilde, sürekli bir inşa ve yapılandırma süreci olarak açıklanabilir. Hodge ve Bushfield (2006), bu dinamik süreçte, uygulamacıların önce kendi manevi dünya görüşleri hakkında farkındalığını geliştirmesi; daha sonra danışanların manevi dünya görüşünü anlamak için empatik anlayış geliştirmesi; son olarak da, danışanların manevi dünya görüşlerine göre müdahalenin tasarlanması gerektiğini belirtmektedir (Yeşilkayalı, 2016:235).

Maneviyat insan fıtratına yerleşik, geliştirilmeyi bekleyen bir yetenek olduğunu söyleyen Meydan (2015); çocuğun doğumundan itibaren kendini göstermeye başlayan güvenlik ve sevilme ihtiyacı, bilişsel ve psikomotor yeteneklerinin gelişimine bağlı olarak büyüyen merak ve keşif ihtiyacı ondaki manevi potansiyelin işaretlerinden olduğunu savunur.

Maneviyat temelli yas yaklaşımlarından biri olan taziye kültürünün varlığı da, yas sürecini yaşamada sağlıklı bir alt zemin oluşturmakta yarar kılar. Bu insan oğluna verilen maneviyat yeteneğinin tezahüründen ortaya çıkmıştır. Risk faktöründe olan kişilere yönelik oluşturulan manevi yapı ile, sıkıntı anında oluşabilecek olumsuz duyguları en aza indirmeyi hedeflemektedir. Bir nevi manevi destek mekanizmalarını çalıştıran yapı ile tıbbi, psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin yanında manevi destek hizmetlerinin bütüncül ve birleşik biçimde uygulanması önem arzetmektedir.

Güçlü bir manevi yapı sağlıklı bir kişiliğin temel elemanlarındandır. Bu nedenledir ki çocuk ve ergen maneviyatı üzerine araştırma ve yayın faaliyetleri Amerika, Avustralya ve İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede 1980'lerden sonra uyuşturucu madde kullanımı, şiddet, depresyon, intihar gibi giderek yaygınlaşan olumsuzluklara karşı iyileştirici bir faktör olarak görülmüştür (Meydan, 2015:14-15).

Karagül (2012:20), manevi bakım çalışmasında üç modele değinmiştir. Taziye kültüründe teselli modeli olarak değerlendirmesinin yapılabileceği bu model; karşılıklı konuşarak anlam, açıklama, yorumlama ve anlamlandırma esasına dayanır. Bir başka deyişle kişinin hayat hikayesini dinleyip, yorumlayıp onu teselli edebilmektir.

Psikologlar ayrıca dinin ve maneviyatın bazı insanlar tarafından onları dünyaya yönelten, yaşam için motivasyon ve istikamet kazandıran, çok önemli bir

çerçeve olarak anlaşılabileceğini belirtmişlerdir (Allport,1950; McIntosh,1995; Pargament,1997).

Din ve maneviyat çerçevesi insanlara hayatta mutlak bir hedef duygusu sağlar. Amaçların ötesinde bu hedefler daha geniş dini çerçevelerle olan bağlantıları dolayısıyla manevi uğraşlar haline gelirler. Emmons (1999) manevi uğraşları daha iyi sağlık ve utluluk (iyi-oluş) durumlarına bağlayan birtakım mekanizmalardan bahsetmiştir: Manevi uğraşlar güven verir -insanların aşkın amaçları takip etmede sebat göstermeleri muhtemeldir; manevi uğraşılar kritik zamanlarda denge, destek ve yön sağlarlar– insanlar hayatlarında rahatsızlık veren olayların tam ortasında dahi mutlak bir amaç ve anlam hissine tutunabilirler (Baumeister, 1991).

Manevi uğraşlar ayrılmalara sebebiyet veren sosyal ve kültürel güçlerin bulunduğu koşullarda kişiliğe bir tutarlılık kazandıran birleştirici bir yaşam felsefesi sunarlar. Ayrıca, Peter ve Pargament (2015) dînî ve manevî yönelimler hayatta sadece aşkın hedeflere ulaşma hissini değil ayrıca bu hedeflere ulaşmak için uygun yolları da gösterdiğini ifade etmiştir. Güçlü dini inançlara sahip olanların ise; stresli durumlarda kendilerini ve maneviyatlarını ayakta tutma konusunda dini başa çıkmanın metotlarının geniş bir yelpazesine daha kolay ulaşırlar (Peter&Pargament, 2015: 351-352).

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Güçlendirme Yaklaşımı

Sosyal hizmet disiplininde vurgulanan diğer bir kavram güçlendirmedir. Bakıldığında sosyal hizmet tanımlarında ve sosyal hizmeti açıklamalarının güç ve güçlendirme kavramlarının ortak noktası olduğudur.

Güçlendirme yaklaşımını Apak (2018); müracaatçıların gelenekleri, inançları, değerleri, maneviyatı, yetenekleri, kaynakları, başarıları üzerinden hareket etmekte olduğuna dikkat çeker. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda bireyi motive eden en temel kaynaklardan birinin maneviyat olduğu vurgusunu yapar.

Artan'ın Sosyal Hizmet Kuramları eserinde güçlendirme yaklaşımı hakkında şunları ifade etmiştir: Güçlendirme kelimesi köken itibariyle güç kökünden gelmektedir. Kelimenin anlamı ise, mevcut olan bir şeyi ya da durumu eskisinden daha iyi ve güçlü hâle getirmektir. Güçlendirme yaklaşımı temelde insanların, ailelerin, grupların, örgütlerin veya toplumların kendi yaşamlarına müdahale etmelerini ve kontrol yetisi geliştirmelerini öngörmektedir. Güçlendirme yaklaşımı sorun odaklı yaklaşıma bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Güçlendirme Yaklaşımı "güç" ve "güçlendirme" kavramlarıyla yakından ilişkilidir. "Güç" kavramı "bireylerde türlü biçimlerde ortaya çıkan itici, etki yapıcı ve biçimlendirici olan şey" olarak tanımlanabilir. Güçlendirme ise bireylerin sahip oldukları gücün farkına varmalarına ve kullanmalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir mesleki uygulama sürecidir.

Güçlendirme; kişinin içinde var olan mevcut güçleri vurgulama, bunları arttırma, geliştirme, destekleme ile eş anlamlı olarak kullanılabilir (Apak, 2018:400).

Güçlendirme yaklaşımının daha çok klinik sosyal hizmetinde ilk olarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Özellikle sorun odaklı yaklaşımlara alternatif olarak sıklıkla kullanılmaya başlanan güçlendirme yaklaşımının temel taşı bireylerin uygulamaya daha aktif katılımını sağlamak, bireylerin güçlü yönlerinin farkına varmasını ve sorunun çözümüne katkıda bulunmasını sağlamaktır (Duyan ve diğerleri, 2008:66).

Güçlendirme Yaklaşımı, sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla kullanılan bir müdahale yöntemidir. İnsanların, ailelerin, grupların, örgütlerin ve toplumların, kendi yaşamlarına müdahale edebilme yetisine sahip olmaları anlamına gelmektedir.

Sosyal hizmet uygulamalarının temelinde bireyin güçlendirilerek "iyilik halinin artırılması" hedeflenmektedir. Kişiler karşılaştıkları kriz ve iletişim sorunlarında çevrelerindeki insanların yardımına ihtiyaç duyarlar.

Güçlendirme kavramı, insanların aşağılanması ve etiketlenmesi bireyler, aileler, kurumlar ve toplumlar arasındaki bağlantılar yoluyla varlığını koruyabilmektedir. Bu durum, kurban zihniyeti ve paternalist ilişkilerin varlığıyla süreklilik kazanabilmekte ve kişinin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, insanların; akıl, umut ve gelişim kapasitelerine inanarak, insanların olumlu yönlerini güçlendirmeyi tercih eder.

Browne (1995) güçlendirme kavramının son yıllarda oldukça popüler bir kavrama dönüşmesinin temel nedenini; kişisel gelişime, psikolojik, duygusal, manevi ve sosyal yönlerden güçlü olma gibi boyutlar üzerine yaptığı vurguya bağlamaktadır (Akt: Tuncay, 2009). Güçlendirme yaklaşımı uygulanırken müracaatçıların gelenekleri, inançları, değerleri, maneviyatı, yetenekleri, kaynakları, başarıları üzerinden hareket eder. Şüphesiz güçlendirme de maneviyatın rolü yadsınamaz bir gerçekliktir (Apak, 2018:401). Bu nedenle sosyal hizmet literatüründe üzerinde önemle durulan güçler perspektifi (strenghts perspective), problem ve patolojilerden ziyade insanların güçleri ve kaynaklarının sosyal hizmette yardım sürecinin odağı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Duyan ve diğerleri, 2008:61).

Olumsuz deneyimler birey, aile veya topluluk için fırsatlar haline gelebilir. Olumsuz koşullar ve yaşanan acılar yeni deneyimler ve tecrübeler edinilmesini olanaklı kılabilir. Güçlendirme yaklaşımı sıkıntıyla sık sık karşı karşıya kalan insanların sorunlardan kurtulması için esnek ve becerikli yollar keşfederek, sıkıntıların üstesinden gelmelerini sağlamak için kendi stratejilerini öğrenmeleri gerektiğini kabul eder.

Clements (1979), etkili bir yol olarak bireylerin geçmişlerindeki iyi olarak anımsadıkları hatıraların kullanılması önerilmektedir. Bu hatıralar, bireylerin umutsuzluk anlarında onlara destek sağlayabileceğini söylemiştir (Çekin, 2014: 103).

Her ortam kaynaklarla doludur. Her ortamda başkalarına yardım etmek isteyen bireyler, aileler, gruplar, dernekler ve kurumlar bulunmaktadır.

Bizler mümkün olduğu ölçüde insanların kendi aile ve sosyal çevrelerinde yaşamlarını sürdürmelerine yönelik müracaatçıların kendilerini ve ailelerini güçlendirici uygulamalara öncelik vermek durumunda olduğumuzu göz ardı etmemeliyiz (Artan, 42-62).

Adams (2003: 8) güçlendirmeyi; "birey, grup ve toplulukların kendi yaşam koşullarını kontrol altına almalarına olanak sağlamak ve belirledikleri amaçlara ulaşarak kendi yaşamlarının kalitesini artırmalarına yardımcı olmak" için bir araç olarak görmektedir. Güçlendirme bireylerin, ailelerin, grupların, organizasyonların ve toplumun sahip olduğu güçlerini vurgulama, bu güçleri artırma, geliştirme, destekleme ve kendi kararlarını kendileri vererek yaşamları üzerindeki güç ve denetimlerini arttırma ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir (Duyan, 2012; akt. Apak, 2018: 402).

Taziye ortamları, vefat edenlerin yakınlarına yönelik güçlendirici bir model oluşturmaktadır. Acıların paylaşılarak destek mekanizmalarının çalıştığı bu ortamların varlığıyla strateji geliştirerek sağlıklı yas sürecinin yaşanması hedeflidir.

Gutierrez (1990) güçlendirme yaklaşımını, "bireylerin yaşam koşullarını geliştirmek üzere harekete geçebilmeleri için kişisel, kişiler arası ve politik güçlerinin artması süreci" olarak tanımlamaktadır. Barker (1995) ise sosyal hizmet uygulamasında güçlendirmeyi, "bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların kişisel, kişiler arası, sosyoekonomik ve politik (siyasal) güçlerini artırmalarına ve bu güçlerini geliştirmelerine yardımcı olma süreci" olarak tanımlamaktadır. Şahin(2001) ise güçlendirme yaklaşımı tüm bireylerin güçleri olduğu, müracaatçının kendi güçlerini en iyi bilen olduğu, bu nedenle onlarla işbirliği yapma gerekliliği, var olan güçlerin takdir edilmesi gerekliliği ve yeterlilikleri üzerinde odaklanma gerekliliği varsayımları üzerine bina edilmiştir (Apak, 2018:402-403).

3.2. Sistem Kuramı

Sistem, belli düzen içinde bulunan ve bütün şekilde karşılıklı ilişki içindeki elemanlar kümesidir. Kelime olarak, "sistem"in kökeni, Yunanca'daki "sustema" kelimesinden gelmekte olup, düzen, birleşik bir bütün anlamlarına gelmektedir.

“Organizma da aynı işlevleri gerçekleştirmek için birbirleriyle ilgili bağlantılı organların oluşturduğu birlik veya grup” diğer bir tanımda ise “belli bir işlevi yerine getirmek üzere biraraya gelmiş, aralarında karşılıklı bağlantı ve etkileşim olan elemanlar kümesi” şeklindedir (Payne, 1991: alıntılayan; Artan, s.7).

Sistem kuramı, ilk olarak biyolojik bir kuram olarak ortaya çıkmış daha sonra grup, aile ve toplumlara sosyal hizmet kuramı olarak oluşturulmuştur. Organizmaların tümü bir sistem olduğundan ve her sistem alt sistemlerden oluştuğundan ayrıca üst sistemlerin de parçası olduğundan yola çıkılmıştır. Bu kuramın sosyal hizmet uygulaması için kullanılan kavramsal çerçevesi “durum içinde birey” bağlamında müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanlarının sorunu anlamasına ve sorun çözme sürecine yardımcı olmak esastır.

Sistem kuramı, temelde biyolojik bir kuramdır ve organizmaların tümünün birer sistem olduğu, alt sistemlerden oluştuğu ve üst sistemlerin önermesi olduğuna dayanmaktadır (Duyan, 2010).

Sosyal hizmet mesleğinde önemli kuramlarden biri olan sistem kuramının temeli Genel Sistem Teorisi’ne dayanmaktadır. Genel Sistem Teorisi Ludwing Von Bertalanffy tarafından kurulmuştur. Von Bertalanffy, doğrusal tabanlı neden ve sonuç ilişkilerine dayalı teorilere karşı yetersizliği gerekçe göstererek, birey ve durumu birbirleriyle etkileşim içinde bütüncül olarak ele almanın gerektiğinden yola çıkılarak Genel Sistem Kuramını oluşturmuştur.

Von Bertalanffy kuramı, canlı organizmaların büyüme ve değişimlerinin kendi başına değil parçalar arasındaki etkileşimin sonucu bir sistemi oluşturduğu ve sisteminde alt parçalardan yani alt sistemlerden oluştuğu görüşüne dayanmaktadır (Artan, 5).

Sistem teorisi, hiçbir sistemin bileşenlerine ayrılmasıyla yeterli bir şekilde anlaşılamayacağını veya yeterince açıklanamayacağını ileri sürer. Örneğin merkezi sinir sistemi yalnızca parçaların gözlemlenmesiyle anlaşılamayacak süreçleri içermektedir. Bu nedenle sistem teorisi basit neden-sonuç açıklamalarına karşıdır. Bir sorunun açıklanmasında tüm değişkenlerin hesaba katılmasını öngörür (Duyan ve diğerleri, 2008:59).

Sistem kuramı, insan davranışlarını ve sosyal ilişkilerinin durumunun açıklanabilirliğinin genel kabul görmesiyle sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Sistem kuramları, açıklayıcı yapı, duygusuyla gerçek dünyada bir nesneye karşılık gelerek, belirli bir metodoloji içinde bir çerçeve ortaya çıkarır. Birey ve durumu birbiriyle karşılıklı ilişki içinde bir bütün olarak ele almayı sağlamaktadır. Buradaki bütün kavramı, parçaların toplamından farklı olup daha fazlasını kapsamaktadır.

Bir sosyal sistemde bireyler diğerlerine bağlıdır ve her birey bir diğerini karşılıklı olarak etkilemektedir. Artan, insanların sosyal bir varlık olduğu dikkate alındığında insanların içerisinde yer aldığı sistemler temelde üç olduğuna dikkat çekerek bunu şöyle açıklamaktadır:

1. "Doğal Sistemler"; aile, arkadaşlık, komşuluk, meslektaş, iş arkadaşlığı vb.

2. "Formel Sistemler" (Resmi); bir kuruma üye olmak, sonradan elde edinilir, statü ilişkilidir, statüler bireyden bağımsızdır. Baro, odalar birliği, vakıf, meslek örgütleri, vb.

3. "Toplum Sistemleri"; okullar, hastaneler, mahkemeler, hükümet, kamu örgütleri vb.

Sosyal hizmet mesleğinin uygulamalarındaki temel amacı "hedef sistemleri", "değiştirme ya da etkileme" gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Değişimin temel amacı neyin, ne şekilde değiştirileceğiyle yakından ilişkilidir. Değişimin hedefinde birey, aile, grup, kurum, politikacı veya herhangi bir topluluk olabilir (Artan, 17).

Sistem kuramında yaklaşım olarak anahtar kavramlar; bütüncüllük, ilişki ve denge olduğunu vurgulayan Duyan, "bütüncüllük kavramı", bir sistemi meydana getiren nesnelerin veya öğelerin bütüncül katkısının, her öğenin ayrı ayrı katkısından daha fazla olduğudur. İlişki kavramı, bir sistemin içindeki öğelerin birbiriyle yapılanma biçiminin, tek başına da, öğeler kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. Denge kavramı, yaşayan birçok sistemin varlığını sürdürebilmesi için denge arayışı içinde olduğunu anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Duyan, Sos.Hiz.Kur. ve Yakl., 4).

Sistem kuramı bireyin çevresiyle bir bütün olduğu, bireyin kendisini ve çevresini değiştirme gücüne sahip olduğu, yine çevrenin de birey üzerinde gücü olduğu gerçeğinden hareket etmektedir.

Taziye kültüründe de birey çevresiyle bir bütünü oluşturmaktadır. Oluşan yeni durumun sistematik analizinde kişi kaybı nedeniyle oluşan “durum içinde birey” çerçevesinde çevrenin birey üzerindeki gücü etkilidir. Sistem kuramında insanlar arası ilişkiler çok önem arz etmektedir. Vefat durumundan dolayı yas yaşayan birey ve ailedeki değişimin gücünü ortaya çıkarması açısından etkilidir.

4. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, yas sürecinde taziyelerdeki dayanışma ve birlikteliğin vefat eden kişinin yakınları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada görüşülen kişilerin deneyimlerine, iş hayatına bakılmaksızın kişinin taziyeye karşı duygusuna odaklanılması ve belirli bir olgunun kişilerce nasıl yaşandığının anlaşılması hedeflenildiğinden, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yönteminin istenen amaca hizmet edebileceği düşünülmüştür.

Metod olarak çalışma Şanlıurfa'da yerleşim merkezlerinde vefat edenlerin tanıdık ve yakınlarına özellikle kurumsal halde bulunan taziye evlerinde yas yaşayan kişilerden oluşan 72 birey (22 kadın, 50 erkek) ile yapıldı. Kontrol grubu olarak taziyeye karşı olan tepkisini ölçmek istediğimiz kişilerden oluşan 2018 yılından önce vefat etmiş yakınları olan 22 birey alındı.

Nitel araştırma, belirli bir konuyu detaylıca anlama ve tanımlama amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu detay, ancak doğrudan kişilerle konuşarak ve kendi hikayelerini anlatmalarına olanak vererek elde edilebilir (Creswell, 2007,s.40). Yakını vefat eden birine taziye öncesi ve sonrası ile ilgili duygu tespininin yapılabileceği sorular yöneltirerek, taziyenin dayanışma içinde kabullenilmesini ortaya koymaya çalışan bu araştırmada, tanımlama ve anlamaya olanak veren yapısı nedeniyle nitel araştırma tekniği temel metodolojik yönelim olarak belirtilmiş olup bunun yanı sıra anketi uyguladığımız bireylere erişim ve konunun genel popülasyonda ele alınmasının zorluğu nedeniyle nitel araştırma tercih edilmiştir.

4.1. Katılımcıların Belirlenmesi

Bu araştırmayla katılımcıların nitel araştırma için kullanılan amaca yönelik taziye hakkındaki duygu tespitinden dolayı vefat eden kişilerin yakınlarına yönelik yapılmıştır.

Araştırmanın katılımcılarını, taziye nedeniyle, ölen kişinin yakınları, sevenleri ve tanıdıkları katılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerin imzaları alınmış ve bu kişilerle yaklaşık 20 dakikalık süren araştırma formu doldurulmuştur. Bu çalışma boyunca katılımcıların mahremiyetine özen gösterilmiş gerekli hassasiyetler

sağlanılmıştır. İsim belirtmek istemeyen katılımcıların baş harfleri kodlanarak hassasiyetleri gözardı edilmemiştir.

Araştırmacı kriterleri göz önünde tutarak, belirlenen 72 kişiyle birebir araştırma hakkında önce bilgi verilerek bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmış ve araştırma formu doldurulmuştur.

Bu form ile araştırma yöntemi ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katıdır ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir. Bu çalışmada verileri analiz edebilmek için SPSS programı kullanılmıştır.

SPSS; bir istatistik ya da araştırma yöntemlerinde yapılacak bir bilimsel araştırma verilerinin analiz etmek için kullanılan bir yazılımdır. SPSS yazılımı ile pek çok araştırmacı tarafından veriler belirginleştirilerek istatiksel analizler yapılmaktadır.

Bu çalışmada da SPSS yazılımında faydalanarak elde edilen veri dosyalarının çıktı dosyaları ve sözdizimi (sentaks) dosyaları birlikte analiz edilerek tablo ve grafiklere dönüştürülmüştür.

4.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, Ekiz (2003)'e göre biraz daha esnek bir görüşme tekniğidir. Araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar ve görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını da sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeni ile eğitim bilim araştırmalarında daha uygun bir teknik görünümü vermektedir. Bu görüşme, nitel araştırma içerisinde görülebilir.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeni ile daha sistematik ve karşılaşılabilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2004:283).

Taziye kültürünün kişiler üzerindeki duygusunu araştırarak geliştirdiğimiz bu formla;

1- Yas yaşamış/yaşayan bireyin demografik veriler ve sosyo demografik özelliklerin belirlenmesi

2- Vefat eden bireyin cinsiyeti, yaşı, mesleği, medeni durumu, varsa çocuk sayısı, yaslı bireyin gözündeki rolü gibi sosyodemografik durumların belirlenmesi

3- Vefat eden bireyin vefat yeri, vefat biçimi, vefat zamanı, vefat sebebi gibi özelliklerin tespiti,

4- Vefat eden kişiyle yas yaşamış/yaşayan bireyin arasındaki ilişkinin tespiti

5- Vefat eden kişinin vefat haberi doğrultusunda yas yaşamış/yaşayan bireyin hissettiği durum ve durumların tespiti

6- Taziye kültürünün yas yaşamış/yaşayan bireyin ruhsal açıdan iyilik hali oluşturup oluşturmadığının tespiti

7- Kültürde taziyenin olmamasını düşünen yas yaşamış/yaşayan bireyin hislerinde bir değişiklik olup olmadığının belirlenmesi

8- Yas yaşamış/yaşayan bireyin taziyeye gelen kişilerin varlığından destek alıp almadığının tespiti

9- Yas yaşamış/yaşayan bireyin taziye kurulmadan önce vefat eden kişi hakkında görüş tespiti

10- Yas yaşamış/yaşayan bireyin taziye kurulduktan sonra vefat eden kişi hakkında görüşlerinin belirtilmesi, gibi tespitlerin sorularına cevap aranmıştır.

5. BULGULAR

Tablo 1'de Taziye kültürü hakkında duygusunu öğrenmeye çalıştığımız sosyo demografik özelliklerine göre dağılımları yer almaktadır. Bireylerin yaş ortalaması 36.638 (16-72) yıl olup 69,4'sını erkekler oluşturmakta, 30,6'sını kadınlar oluşturmaktadır. Öğrenim durumlarına bakıldığında %30,6'i ortaokul mezunudur. Katılımcıların %72,2'ü evlidir. Kişinin kiminle yaşadığı incelendiğinde %87,5'si aile ile birlikte yaşamaktadır. Kişilerin ortalama kardeş sayısı ise 5.77.. olduğu saptanmıştır.

TABLO 1: *Görüşme Yapılan Kişilerin Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n=72)*

Değişkenler		
Yaş	36.638 ort.	
Kendi Dâhil Kardeş Sayısı	5.777 ort.	
Cinsiyet	**Sayı (n)**	**%**
Kadın	22	30,6
Erkek	50	69,4
Öğrenim Durumu		
Okuryazar	3	4,2
İlkokul	2	2,8
Ortaokul	5	6,9
Lise	17	23,6
ön lisans	15	20,8
Lisans	22	30,6
yüksek lisans	7	9,7

Doktora	1	1,4
Medeni Durum		
Bekar	15	20,8
Evli	52	72,2
eşini kaybetmiş	3	4,2
Boşanmış	2	2,8
Kiminle Yaşıyor?		
tek başına	6	8,3
aile ile	63	87,5
arkadaş ile	3	4,2
TOPLAM	72	100.0

Vefat Eden kişiye ait değişken özelliklerine göre dağılımları Tablo 2'de verilmiştir. Vefat eden kişilerin 2018 yılı içerisindeki vefat oranı %69,4 olup, genel olarak vefat eden kişilerin cinsiyetini erkekler %59,7 oluşturmakta, kadınlar ise 40,3'ünü oluşturmaktadır. Vefat edenlerin medeni durumlarına bakıldığında %61,1'i evlidir. Vefat edenlerin vefat nedenlerine trafik kazası oranı %15,3'ü oluşturmaktadır. Vefat yerleri ise %47,2'si hastanede yaşamlarını yitirmiş olup genel anlamda şiddetli olan vefat biçimlerinin yüzdelik oranları %44.4, şiddetli olmayanların yüzdelik oranları ise %55.6 dır. Kişilerin vefatının ani olması ise %61.1 'dir.

TABLO 2: *Vefat Eden Kişilerin Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n=72)*

Değişkenler (Vefat Eden Kişinin)	Vefat Eden= V.E.	
Vefat Yılı	**Sayı (n)**	**%**
2018 yılı	50.0	69,4
2018 yılı öncesi	22.0	30,6
V.E. Cinsiyeti		

Erkek	43	59,7
Kadın	29	40,3
V.E. Medeni Durumu		
Bekar	11	15,3
Evli	44	61,1
eşini kaybetmiş	16	22,2
ayrı yaşıyor	1	1,4
Vefat Nedeni		
trafik kazası	11	15,3
Kaza	3	4,2
Hastalık	33	45,8
beklenen hastalık	20	27,8
İntihar	2	2,8
insan eliyle	3	4,2
Vefat Yeri		
Hastane	34	47,2
Ev	23	31,9
açık alan	15	20,8
Vefat Biçimi		
şiddetli oldu	32	44,4
şiddetli olmadı	40	55,6
Vefatı ?		
Ani	44	61,1
Beklendik	28	38,9
TOPLAM	72	100

Taziye duygusunu öğrenmeye çalıştığımız kişilere yöneltilen sorular Tablo 3'de verilmiştir. Vefat eden ile ilişkinin iyi olduğunu belirten %90,3'dür. Yas sürecini paylaşarak yaşamak isteyen kişiler %80,3'dür. Taziyenin varlığı olmalı diyenler %97,2'yi oluşturmaktadır. Taziye olmasaydı ne hissederdiniz sorusuna; "Çok Üzülürdüm/Kötü Hissederdim/Yalnızlık" diyenler %85,9'u oluşturmaktadır. Taziye olmasaydı hislerinde değişiklik olacağını söyleyenler %65.7'dir. Taziyeye gelenlerin varlığı bana destek oldu diyenler %95,8'i oluşturmaktadır. Taziye esnasında veya sonrasında durumu kabullenenlerin oranı %84,5'dir.

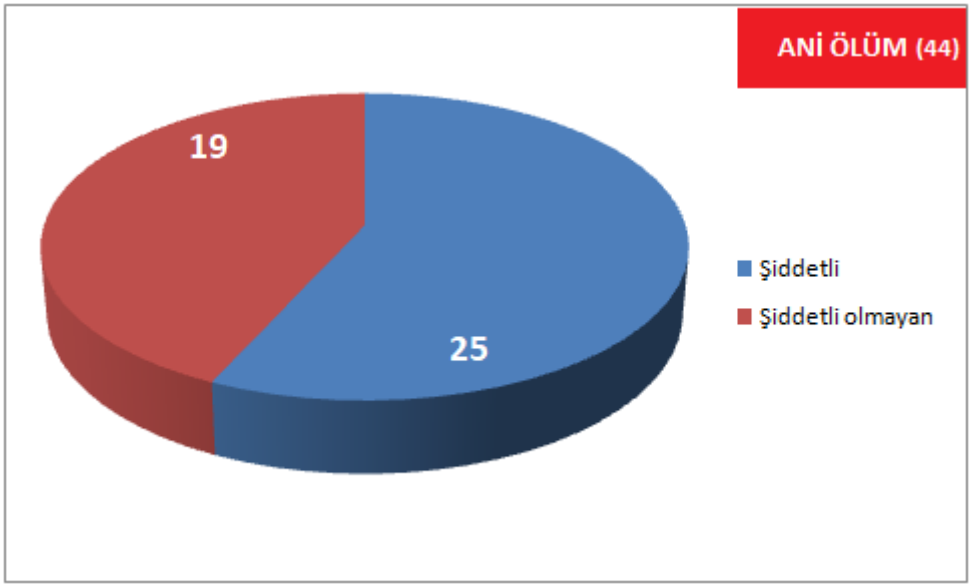
TABLO 3: *Vefat Eden Kişiler İçin Görüşülen Yakınlarının Taziye Duygularına Göre Dağılımı (n=72)*

Değişkenler		
Vefat eden ile ilişkiniz	**Sayı (n)**	**%**
İyi	65	90,3
Bir iyi bir kötü	2	2,8
Emin değilim	5	6,9
Vefat eden için taziye zamanında ne hissediyorsunuz		
Çok Ağladım/Harap Oldum	1	1,4
Geride Kalanlara Acıdım	4	5,6
Anılar Canlandı/Öleni Düşündüm	11	15,5
Üzüntü Yaşadım	17	23,9
Kendimden Geçtim/Boşlukta Hissettim	9	12,7
Ölümü/Ölümümü Düşündüm	9	12,7
Taziye Üzüntüme İyi Geldi	20	28,2

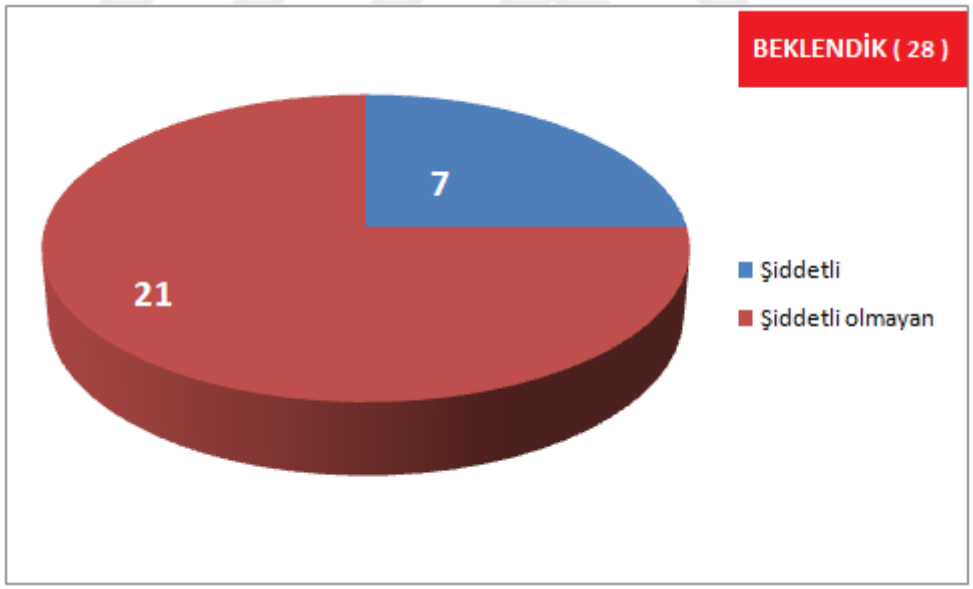
Yasınızı yalnız mı yoksa başka biriyle mi geçirmek isterdiniz		
Yalnız	10	14,1
Paylaşarak	57	80,3
Fikrim yok	4	5,6
Kültürünüzde taziyenin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz		
Olmalı	69	97,2
Taziye olmamalı	2	2,8
Taziye olmasaydı ne hissederdiniz?		
Çok Üzülürdüm/Kötü Hissederdim/Yalnızlık	61	85,9
Hiçbir şey hissetmezdim	6	8,5
Fikrim yok	4	5,6
Taziye olmasaydı hislerinizde bir değişiklik olur muydu?		
Evet	46	65,7
Hayır	13	18,6
Belirtilmemiş/Fikri Yok	11	15,7
Vefat haberi alınca ne yaptın?		
Kendime Gelemedim/Şok Oldum/Kahroldum	33	46,5
Çok Üzüldüm	20	28,2
Üzüldüm	11	15,5

Dünyanın Gelip Geçici Olduğunu Hissettim	5	7,0
Belirtilmemiş	2	2,8
Taziyenin ruhsal olarak olumlu ve olumsuz etkileri var mı?		
Olumlu	47	66,2
Olumsuz	5	7,0
Etkisi yok	10	14,1
Hem olumlu hem olumsuz	9	12,7
Taziyeye gelenlerin varlığı size destek oldu mu?		
Evet	68	95,8
Hayır	3	4,2
Taziye esnasında veya sonrasında ne hissediyorsunuz?		
Kabullendim	60	84,5
Değişmedim	6	8,5
Daha kötü oldum	5	7,0
Taziye kurulmadan önce ölen kişi için ne hissediyorsunuz?		
Çok üzüntülü	50	70,4
Üzüntülü	20	28,2
Normal/nötr	1	1,4
MissingSistem	*+1, -1*	
TOPLAM	72	100

Şekil 1: *Ani Ölüm Durumu Grafiği*

Şekil 2: *Beklendik Ölüm Durumu Grafiği*

Vefat biçiminin ani olduğunu söyleyenlerin (Şekil 1) çoğunluğu ölen kişinin vefatının şiddetli olduğunu söylemiştir. Vefat biçiminin beklendik olduğunu söyleyenlerin (Şekil 2) çoğunluğu ölen kişinin vefatının şiddetli olmadığını söylemiştir.

Vefat edenlerle yakınlık derecesi ve ilişki durumunu sordurttuğumuzda (Tablo 4) genel manada vefat eden ile ilişki durumu iyi olarak ortaya çıkmıştır. Taziye duygusunun ölçümündeki farklar kıyaslandığından aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$).

TABLO 4: *Vefat Eden ile Yakınlık Derecesinin İlişki Durumu*

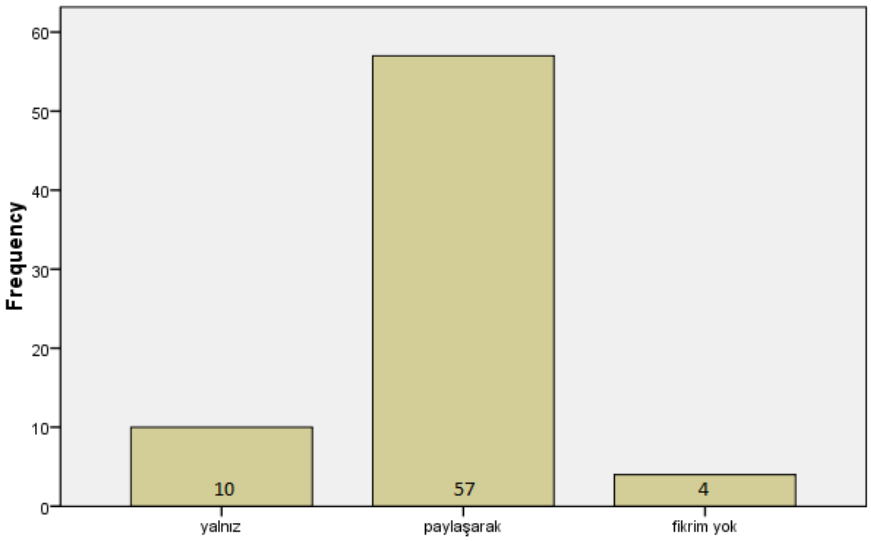
		Vefat eden ile ilişki durumu			
		İyi	**bir iyi bir kötü**	**emin değilim**	Total
Yakınlık derecesi	**Birinci Derece**	21	0	0	21
	İkinci Derece	24	0	0	24
	Üçüncü Derece	16	0	3	19
	Tanıdık	4	2	1	7
	Tanımadık	0	0	1	1
Total		65	2	5	72

Kültürünüzde taziyenin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz? Diye sorduğumuzda (Tablo 5) büyük çoğunluk taziye olmalı demiştir. Bu kişilerin çoğunluğu ölen kişinin arkasından yas tutma sürecini paylaşarak geçirmek isteyenlerdir. Yas tutma süreci hakkında fikri olmayan kişilerin %100'ü ise yine taziyenin olması gerektiğini söylemişlerdir. Yası yalnız yaşamak isteyenlerin %90'ı ise taziyenin yine olması gerektiğini söyledikleri görülmektedir.

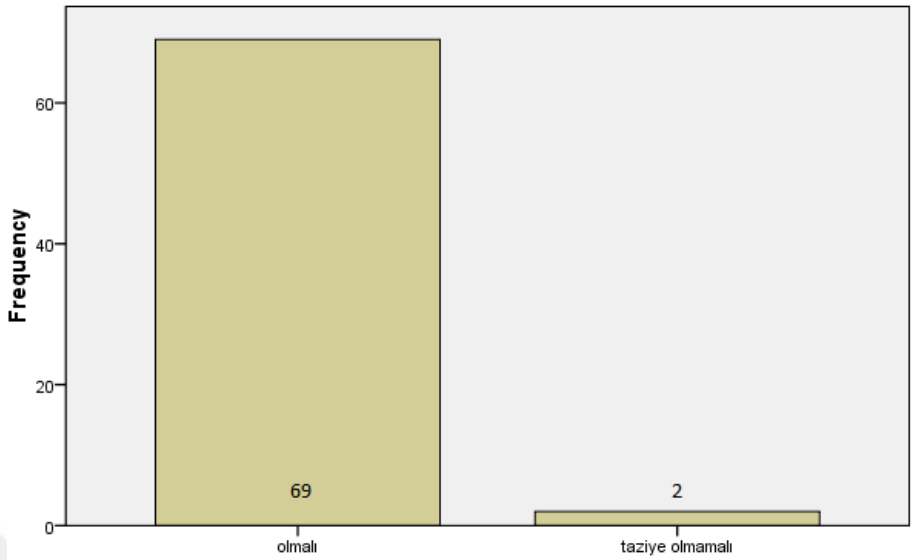
TABLO 5: *Yas Yaşama Biçimi İle Taziyenin Varlığı Hakkındaki Düşünce Durumu*

		Kültürünüzde taziyenin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?		
		Olmalı	**Taziye olmamalı**	Total
Yasınızı yalnız mı yoksa başka biriyle mi geçirmek isterdiniz?	**Yalnız**	9	1	10
		13,0%	50,0%	14,1%
	Paylaşarak	56	1	57
		81,2%	50,0%	80,3%
	Fikrim yok	4	0	4
		5,8%	,0%	5,6%
Total		69	2	71
		100,0%	100,0%	100,0%

Şekil 3: *Yas Yaşama Biçimi Durumu Grafiği*

Şekil 4: *Taziyenin Varlığı Hakkındaki Düşünce Durumunun Grafiği*

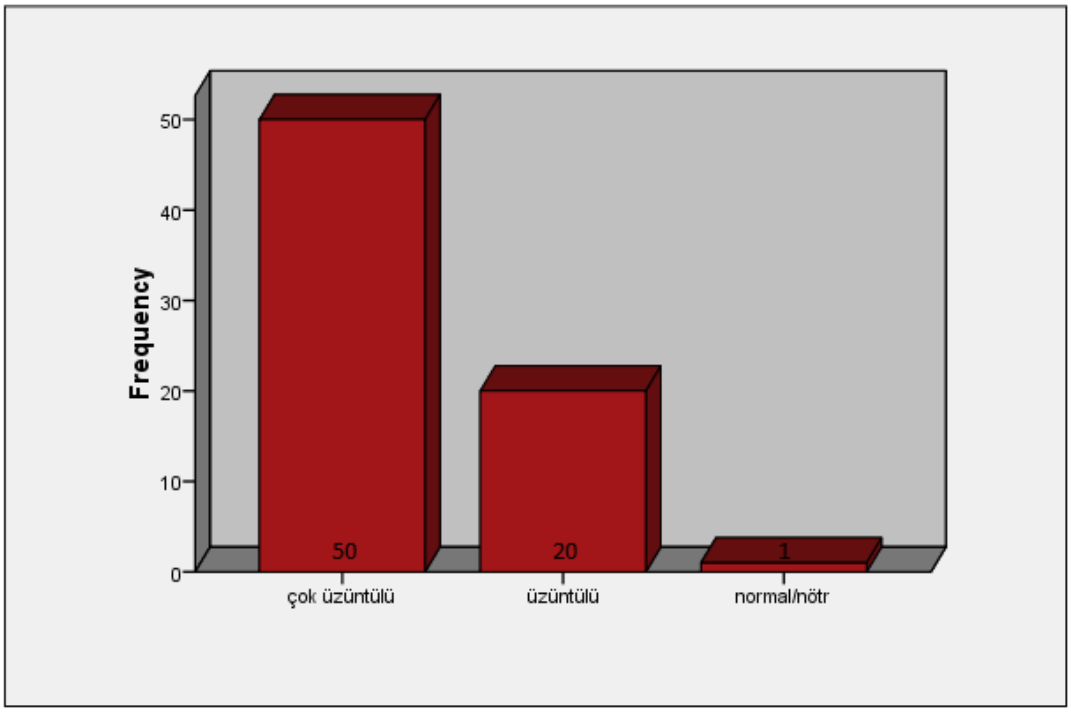
Taziye ile alakalı Yas yaşama biçimi ile taziyenin varlığı hakkındaki düşünce durumu grafikleri Şekil 3 ve Şekil 4'deki gibi saptanmıştır. Yas yaşama biçiminde paylaşarak diyenlerin oranı ile taziye hakkında düşünce durumunda olmalı diyenlerin oranları yüksek çıkmıştır.

TABLO 6: *Taziye Öncesi ve Sonrası His Durumu*

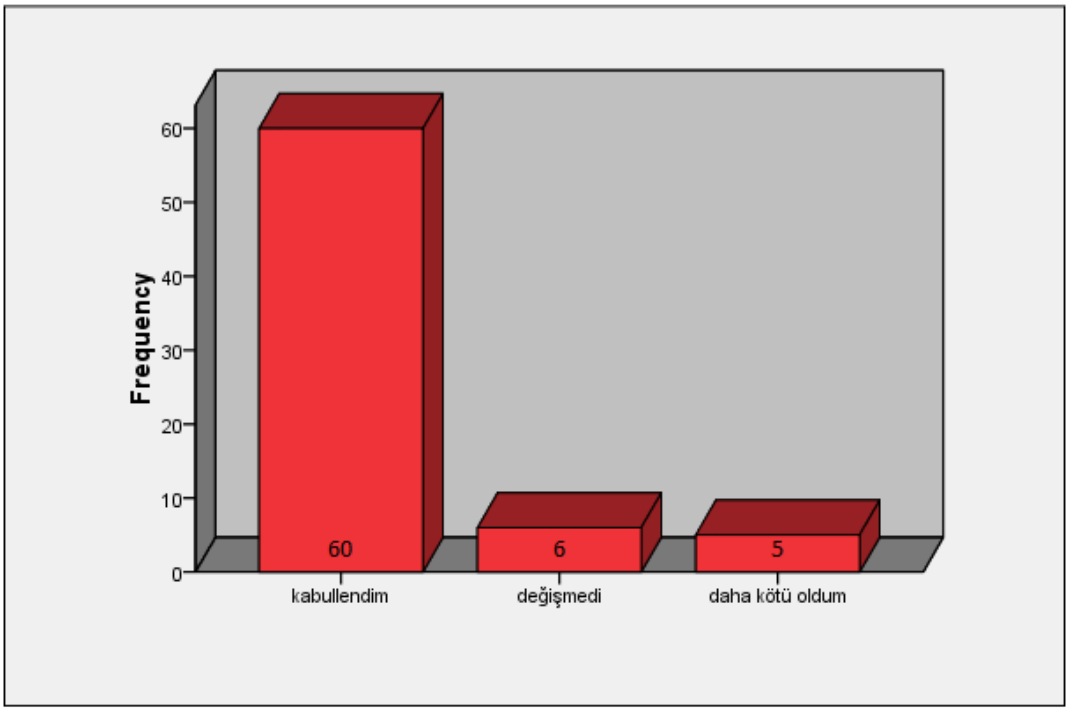
		Taziye esnasında veya sonrasında ne hissediyorsunuz?			
		Kabullendim	**Değişmedi**	**Daha kötü oldum**	Total
Taziye kurulmadan önce ölen kişi için ne hissediyorsunuz	**Çok üzüntülü**	42 70,0%	4 66,7%	4 80,0%	50 70,4%
	Üzüntülü	18 30,0%	1 16,7%	1 20,0%	20 28,2%
	Normal/nötr	0 ,0%	1 16,7%	0 ,0%	1 1,4%
Total		60 100,0%	6 100,0%	5 100,0%	71 100,0%

Vefat edenler hakkında kişilere yönelttiğimiz; taziye kurulmadan önce ölen kişi için ne hissediyorsunuz? sorusuna büyük çoğunluk çok üzüntülü bir ruh halinde olduklarını ifade etmişlerdir. Taziye esnasında veya sonrasında ne hissediyorsunuz? Sorusunda ise yine aynı şekilde büyük çoğunluğun durumu kabullendiğini belirtmişlerdir (Tablo 6).

Şekil 5: *Taziye Kurulmadan Önceki His Grafiği*

Şekil 6: *Taziye Esnasında/Sonrasındaki Duygu Hissi Grafiği*

Taziye kurulmadan önce çoğu çok üzüntülü/ üzüntülü olmasına rağmen taziye esnasında/sonrasında duygu düşünce durumu olarak durumu kabullendiğini ifade ettiği grafikleri Şekil 5 ve Şekil 6'deki gibi saptanmıştır.

6. TARTIŞMA

Araştırma temelde taziye sonrası toplumla yeniden bütünleşme aşamasındaki bireylerin taziye deneyimlerine ve sahip oldukları taziye duygularına odaklanmakla birlikte, hem taziye deneyimlerin hem de taziye sonrası duygularını gözden kaçırmamak için bulgular bütünlüklü bir yapı içerisinde sunulmuştur. Taziye sürecinde taziyenin dogası gereği oluşan psiko-sosyal müdahalenin yapısal ve niteliksel olarak bireyin duygu değişimi analiz sürecinde ele alınmıştır.

Araştırmanın katılımcıları, taziyeye karşı olan içsel düşüncelerini ortaya çıkartmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda katılımcı bireylere bazı sorular yönetilmiştir.

Yakını öldükten sonraki günlerde yas sürecinde bulunan kişilerin taziye hakkında düşünce durumu düzeyleri diğer yas tepkilerinin belirlenmesi, yakınlık dereceleri ile cinsiyet farklılığının yas tepkilerine etkisinin saptanması amaçlandı.

Ölümün ani olması yas şiddetini artırmaktadır; ani ölenlerin (Şekil 1) çoğunluğu ölen kişinin vefatının şiddetli olduğunu söylemiştir. Vefat biçiminin beklendik olduğunu söyleyenlerin (Şekil 2) çoğunluğu ölen kişinin vefatının şiddetli olmadığını söylemiştir. Bu durum ne kadar ani ve beklenmedik oluşan bir ölümün karşısında bireylerin yas tepkilerinin şiddetinin artacağı veya aksi durum olarak beklenen ve sıralı ölümler sonucu oluşan bir ölümün karşısında diğer bireylerin yas yepkilerinin şiddetinin aniye göre çok olmadığı yorumu yapılabilir.

Tablo 1 deki demografik verilere bakıldığında Şanlıurfa da taziye duygularını öğrenmeye çalıştığımız anket yapılan kişilerin yaş ortalamasının taziye de bulunan kişilerin yaş ortalamalarının yüksek olmasına karşı yine de 36$\bar{x}$ çıkması anketimizi doğrulamıştır. TÜİK'in 2016 yılında açıkladığı üzere ülkenin en genç nüfusa sahip olan şehrinin Şanlıurfa olduğunu söylemiştir. Şanlıurfa'nın 2016 yılında yaş ortalaması 19,5 olarak hesaplanmıştır.

Taziye Kültürüne karşı olumsuz bir takım düşünceler dışsal etkenler sonucu içsel bir eyleme dönüşebilmektedir Bu durum olagan durumdur. Birisi diğerinin zıttı gibi görünen duyguların varlığı taziye duygularını öğrenmemizde taziyeye karşı oluşan genel duygunun ve yargının doğruluk payını yükseltebilmektedir.

Açık uçlu sorulardan "Vefat eden kişinin vefat haberini alınca ne hissettiniz?" sorusuna karşı anket yapılan kişilerin hepsi duydukları üzüntüyü ifade etmişlerdir. Bu durum ölüm karşısında geride kalan bireylerin etkilenme gücünü göstermektedir. Böyle durumun yas sürecini oldukça etkileyen bir yanı olduğunu vurgulamak gerekir. Cevapları kodlanmış ifadeleri destekleyen kişilerin görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

"Yıkıldım. Onun birgün aramızdan ayrılacağını biliyordum fakat o an hissettiğim acı, çocuklarımın çaresizliği yaşadığım en büyük kayıptı. (21/45).", "İnanmadım. Kabullenmem çok zor oldu. Oğlum benim en küçük çocuğumdu, en kıymetlimdi yıllarca toparlanamadım. Allah kimseye evlat acısı göstermesin.(21/43)", "Yıkıldım. Tek amcam vardı. Benim için baba yarısıydı. Sıkıldım, Şimdi ne yapacağım onsuz. (21/40)", "Genç yaşta biri olması ve 3 tane(5 yaş, 2 yaş, yeni doğan) yavrusu olması, ölen kişiden ziyade kalanlara ne olacak sorusunu sordurdu. (21/37)", "Bir an için şok geçirdim. Daha sonra akrabaların sakinleştirmesiyle kendime geldim. Doğal olarak hüzün ve üzüntülü haldeydim. (21/32)", "Sıralı ve beklendik bir haber olmasına rağmen ölüm haberi benim için çok acı oldu. Kanımdan canımdan biri vefat etmişti. Onu bir daha asla görememek içimden birşeyler alıp götürmüştü. (21/38)", "Her ne kadar kronik bir sağlık sorunu ve hastane süreci olduysa da sarsıcı oldu. Geçmişte kalan anlar, günler, anılar veya annemi de kaybedersem kaygısı!!! (21/31)", "Çok üzüldüm sanki dünyam yıkıldı. (21/7)", "Beni çok seven, her zaman farklı bir yere koyan dedem ölmüştü, boşlukta hissettim. (21/2)", "Tarif edemeyeceğim bir his. Onun hatırası, yüzü hep aklımda. Ilk duyduğumda inanmadım. Taki şahit olana dek. (21/64)"

Açık uçlu sorulardan "Vefat eden kişi için taziye zamanında ne hissediyorsunuz?" sorusuna karşı taziye zamanlarında taziye işleyişi ve anındaki düşünceleri destekleyen kodlanmış ifadeleri destekleyen kişilerin görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

"Yakınlarımız gelirdi. Beni haftalarca yalnız bırakmayanlar oldu. Onların desteğiyle dik durmaya çabaladım.(22/43)", "Artık o kişi yok olduğundan üzüldüm, ağladım. (22/41)", "Kalabalık bir taziye oldu taziye misafirleri ağırlamaktan insan ne için toplandığını unutuyor. Ama misafirler gidince aklına gelince hüzünleniyorsun. (22/9)", "üzüldüm ancak eş dost görünce biraz rahatladım. (22/40)", "Çok üzgündüm. Sevdikleriminde birgün gidecekleri gözümün önüne geldi. (22/65)", "Gerçekten çok

acıklıydı. Çok seveni vardı ve mahallenin en yaşlılarından olduğu için o kadar çok tanıyanı ve seveni vardı ki inanılmaz duygular içerisindeydim. Onun bu denli sevilmesi benim için gurur verici bir durumdu. (22/38)", "Taziyeye gelenlerin teselli edici tavsiyeleri, kendimi daha iyi hissettirmişti. (22/42)", "Teyzemin kızıydı, kuzenimdi sadece dakikalarca teyzemi izlediğimi hatırlıyorum. Taziye yeri kalabalık olmasaydı teyzeminde kaybını duyardık ve kötü çok kötü düşünceler.. Taziye kurulması şart. (22/67)", "Taziye'ye gelen yakınlarımızın beni teselli etmesi daha çok acı veriyordu. Çünkü teselliside tarifi de çok zor bir acıydı. Fakat onların yanımda olması da benim ruhsal sağlığım açısından iyi olmuştu. (22/64)", "Çok kalabalık bir taziye oldu. Babamın ve bizim böyle bir kalabalık insanların taziyede bulunması acımızı bir nebze hafifletti. Insanların acımızı bizimle paylaşması beni iyi hissetmemi sağladı. (22/61)"

Açık uçlu sorulardan "Taziyenin sizin ruhsal açınızdan olumlu veya olumsuz etkisi var mı?" sorusunun taziyeye karşı genel manada tavrı ölçmeye yaradığı ve genel çoğunluğun taziyenin varlığından rahatsız olmadığı ve aksine bir duygu besleyerek taziyenin olumlu yanlarını açıklayan cümleler kurmuşlardır. Kodlanmış ifadeleri destekleyen kişilerin görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

"Yakınlarımın desteğiyle daha iyi olmaya çalıştım.(23/43)", "olumludur. Eş, dost acımızı paylaşıyor. (23/40)", "Aslında taziye olayını çok sevmiyorum ama acılar paylaşıldıkça azalır gibi klasik bir söz varya bu benim içinde geçerli (23/38)", "paylaşmak önemli, acının daha çok böyle anlaşılır bir tarafı var. yalnız başa çıkmaya çalışmak zorlayıcı olur sanırım. (23/31)", "Taziye her ne olursa olsun olumludur. (23/4)", "Olumlu, Sevenin çok olduğunu görmek mutlu ediyor. (23/2)", "Ruhsal olarak olumlu tabiki tek kalmaktansa birilerinin yanında olduğunu bilmek güç veriyor, sabır veriyor. (23/67)", "Olumlu yönü bütün eş dostlarla birlikte olmak, olumsuz yönü ise zor bir dönem olması. (23/66)", "Taziye, o anki çöküntü, bunalım gibi oluşabilecek komplikasyonları engeller. Bu yüzden olumlu etkileri vardır. (23/59)", "Vardır. Teselliyi buldum. Sabırla tahammül ettim. (23/54)"

Açık uçlu sorulardan "taziye kültürünüz olmasaydı ne hissederdiniz?" sorusu sorularak taziye olmadığı bir kültürde oluşan yas sürecine karşı tepkiler nasıl oluşur bunu ifade etmelerini sağlanılmıştır. Hemen hemen hepsi taziye kültürünün olmadığı bir yas sürecinde etkilerinin olumsuz olacağından bahsetmiştir. Bireylerin kodlanmış ifadeleri destekleyen görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

“Kendimi çok yalnız hissederdim. (24/43)”, “İnsan olarak olayın yaşandığı ilk zamanlar ruhsal olarak çok sıkıntılı bir dönem olduğundan taziyeler bu durumun ortadan kalması veya biraz ruhsal durumumuzu pozitif yönde etkilemesi yönünden faydalı buluyorum. (24/32)”, “Taziyenin olmaması, ölümü kabullenmek ve üzüntü duygusunun çok daha uzun süreceğini ve bu sürecin daha kötü geçeceğini düşünüyorum. (24/36)”, “Daha kötüleşirdim. Kimse yoksa acıyla yalnız kalacaktım. (24/40)”, “Yine, klasik olacak ama acımızı paylaşmak için taziye güzel bir kültür. Taziye kültürü olmasaydı acımızı içimizde yaşardık ve biraz uzun olsa da bu acıya dayanabilirdik diye düşünüyorum. (24/38)”, “Yaşanan üzüntüyü ve travmayı atlatmak daha zor olurdu. (24/33)”, “Yalnızlık ve acılarla başbaşa kalmak üzüntüyü katlatır. Sabırsızlık, üzüntü ve karamsallık gibi daha başka sıkıntıların oluşumuna neden olabilir. (24/35)”, “Bilmiyorum ama insanların gelip gitmesi güzel bir his. (24/71)”, “ Kendimi daha çok yalnız hissederdim. (24/64)”, “taziye kültürü olması gereken, yapılmasının insanların psikolojisi üzerinde olumlu etki yaptığına inanan biriyim. Taziye kültürü olmasa insanların acılarını yalnız yaşayacağı için psikolojik olarak olumsuz etkilenirdim. (24/61)”

Açık uçlu sorulardan “Kültürünüzde Taziyenin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?” Kodlanmış ifadeleri destekleyen kişilerin görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

“Taziye Olmalı. Taziye sahibinin ruhsal sağlığı ve güçlü akrabalık ilişkileri için bu gerekli. (26/45)”, “Taziye Olmalı. Taziyede acıların paylaşıldığı için acılar unutuluyor. (26/42)”, “Taziye Olmamalı. Çünkü şimdiki taziyelerde acıların azalmadığını aksine acıların tekrar tekrar tazelendiğini düşünüyorum. (26/38)”, “Taziye Olmalı. Ölümü kabullenme ve yasını paylaşmak bu sürecin sağlıklı geçmesi için çok önemlidir. (26/36)”, “Taziye Olmalı. Ben bu taziye kültürüne yeni dahil olmuş biriyim. Bence olumlu tarafları da var, olumsuz tarafları da ama insanların birbirine destek olmak için bulunması ve buluşması güzel bir davranış. (26/37)”, “Taziye olmalı. Geçirilen zaman, yaşanılan hikayeler ölümle son bulup kapanmamalı. (26/29)”, “Taziye Olmalı. Iyi ki var böyle ortamlar olmazsa psikolojimiz daha çok bozulur. (26/7)”, “Taziye Olmalı. Ağır psikosomatik vakalara sebebiyet verilmemesi için olmalı. (26/59)”

Açık uçlu sorulardan “Kültürünüzde Taziye olmasaydı şuan ki hislerinizde bir değişiklik olur muydu?” Kodlanmış ifadeleri destekleyen kişilerin görüşlerinden bir kaçı aşağıdaki gibidir:

“Olurdu. Yıkılırdım daha da, şuan ki rahatlığımı bulamazdım. Iyiki var taziye (27/40)”, “Muhtemelen üzüntülü durumum daha uzun süreli olurdu. Belki de psikolojik destekte alırdım. (27/32)”, “Evet, mutlaka olurdu. En ihtiyaç duyduğum zamanda yalnız kalmak, bu duygularımı paylaşamamak benim için çok zor olurdu. (27/36)”, “Taziye olmasaydı üzüntüm katlanarak devam edecekti. (27/6)”, “Yalnızlık Allaha mahsustur. Yalnoz kalmak acını tek başına yaşamak fikri bile bi an ürkmeme neden oldu. (27/67)”, “Olurdu. Kabullenme süreci uzardı. Psikolojik bakımından kötü olabilirdim. (27/62)”, “ olurdu çünkü taziye insanların acısını hafifletir sevdiğin hatırını bilen sevenlerinle bir nebze sakin ve daha az hasarla atlatıyon çaremi değil ölenle ölünmüyo ama kader demeyi öğreniyon ve teselli oluyorsun. (27/47)”

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuçlar

Yas yaşamış/yaşayan bireyin demografik veriler ve sosyo demografik özellikleri çok çeşitlidir. Yas süreci bireyden bireye çeşitlilik gösterdiği kadar kültürden kültüre de değişiklik gösterebilen bir süreçtir.

Taziye evlerinde şehrin ortalama nüfusu ne kadar genç olursa olsun, aktif olarak taziyeye oturan kişilerin yaş ortalaması şehrin nüfus ortalamasından oldukça yüksektir.

Vefat eden kişiyle yakınlık derecesinin fazla olmasıyla, vefat biçimlerinin ani ve beklenmedik olduğu, yaslı bireylerin yas sürecini daha şiddetli yaşadığı belirginleşmiştir.

Vefat edenin vefat biçimlerinin sıralı ve beklendik olduğunu söyleyenyaslı kişilerin yas süreçlerini şiddetli yaşamadığı belirginleşmiştir.

Taziyeye olan duyguların ifade edilmesinde büyük çoğunluk taziyenin olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yaslı bireyler,taziyenin ruhsal açıdan kendilerine iyi geldiği ve taziye kültürünün varlığından memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Taziye olmalı diyenler taziyenin yas sürecinin sağlıklı yaşanmasında oldukça işlevsel bir etkisi olduğunu söylemişlerdir.

Yaslı bireyler tarafından, taziyeler kurulmadan önceki ruh hallerinin genellikle çok üzüntülü bir hâl taşıdığını ancak taziye esnasında ve/veya sonrasında durumu kabullenmenin daha çok sağlandığı ve taziyesiz bir hayatın düşünülemeyeceği belirtilmiştir.

Yası yaşama biçimi olarak paylaşarak yaşamak isteyenlerin yüzdesi ağırlıkta olup; genel çoğunluğu taziyenin olması tarafındadır. Taziye kültürünün özünde bulunan“acıların paylaşarak yas sürecinin yaşanması”nın oldukça etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Taziye kültürünün yas yaşamış/yaşayan bireyin ruhsal açıdan iyilik hali oluşturup oluşturmadığının tespitinde taziyenin olmamasını düşünen bireyin hislerinde acıların paylaşarak yatması gerektiği sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Yas yaşamış/yaşayan bireyin taziyeye gelen kişilerin varlığından destek aldığı ortaya çıkmıştır.

7.2. Öneriler

Yerel yönetimler tarafından taziye evlerinin daha yaygınlaştırılıp sayılarının fazlalaştırılması vefat edenlerin yakınları tarafından yas sürecini yaşamada oldukça etkili bir adım olacaktır.

Taziye sahiplerinin yemek iş ve işlemleriyle uğraşmayıp bu konuda daha profesyonel bir destek sağlanılması ve taziye sahiplerinin yemek yükünden kurtulması sağlanılmalıdır.

Üç günlük taziye ziyaretlerinin fazla uzatılmaması, yer işgallerinin ve tüketim meyillerinin en aza indirgenmesinin sağlanılması gereklidir. Taziyenin üç günden daha fazla olmasının hem psikolojik sıkıntılara yol açabileceği hem ekonomik kayıpların oluşabileceğinden sınırlandırılması gereklidir.

Yakınlık derecesi artıkça ve ölüm beklenmedik, ani olunca yaslı kişiler daha çok etkilenmekte, kaygı düzeyleri daha yüksek çıkabileceği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle psiko-sosyal belediyecilik hizmetlerinin risk grubunda olan kişilere yönelik sağlıklı yas yaşama süreçlerinde onları güçlendirecek veyardımcı olabilecek psiko-sosyal uygulamalar sağlaması etkili olabilecektir.

Taziyeye gidecek olan kişilerce o yas sürecinde kadın ve erkek taziye evlerinin birbirinden mesafe olarak uzak olmasından oluşabilecek sıkıntıları önlemek için; kadın ve erkeklerin aynı zaman dilimlerinde aynı yerlerin farklı alanlarında taziye evlerinin yapılması gerekmektedir.

Taziye evlerinin kirası, çay, mırra kahvesi, su parası gibi taziye sahiplerine külfet olacak uygulamaların imece usulü veya sosyal belediyecilik anlayışıyla desteklenmesi gerekmektedir. Böylece taziye sahiplerinin acılı günlerinde maddi külfet oluşturabilecek yüklerden arındırılması sağlıklı olacaktır.

KAYNAKLAR

*ABUZAR, C. (2010). Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği –Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi - Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, Samsun.

*ALBAYRAK, A. ve Arıcı, İ. (2007). Elazığ'da Taziye Geleneği, Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi.12-2, Elazığ.

*ALPTEKİN, K. (2013). Acar H, Negiz N, Akman E, Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları, Maya Akademi Yayınları, Klinik Sosyal Hizmet Uygulamalarında Krize Müdahale Yaklaşımı, Ankara.

*ARTAN, T. (2010). Sosyal Hizmet Kuramları, İstanbul Üniv. AUZEF yay, İstanbul.

*APAK, H. (2018). Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet, Journal Of Academic Social Science Studies Dergisi, Retrieved from https://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=7573

*ATAY, E., TOPAL, Z. (2015). Örgüt Kuramları ile Sosyal Hizmet İşletmelerini Anlamak, Süleyman Demirel Üniv. Vizyoner Der, Sos.Hiz.Özel Sayısı, syf. 9-20.

*BİLDİK, T . (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas, Ege Tıp Dergisi, 52 (4), sayfa 223- 225. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/etd/issue/31439/344029

*BOZTİLKİ, M. ve ARDIÇ, E. (2017). Maneviyat ve Sağlık, G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN 2017;3 (Ek sayı) syf. 39-45.

*BULUT, I. (2001). Psikiyatrik Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yay., No. 8, Ankara.

*ÇEKİN, A. (2014). Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet, etüt yay. 1 baskı: Samsun.

*DUYAN, V. (2010). Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları Ve Müdahale Yöntemleri. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları, Yayın No:16: Ankara.

*DUYAN, V., Sosyal Hizmet Kuramları ve Yaklaşımları, Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, s. 4

*DUYAN, V., Sayar, Ö., Özbulut, M. (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak, Öncü Basımevi, 1.baskı: Ankara.

*DÜLGER, K. (2014). Ölüm Kaygısının Ölüm Anlamları, Baş Etme Stilleri ve Bağlanma Stilleri İle İlişkisinde Ölümlülük Farkındalığının Biçimlendirici Rolü, Y.Lisans Tezi.

*EKİZ, D.(2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş. Ankara.

*FİELD, J. (2008) Sosyal Sermaye, İstanbul Bilgi Üniv. Yay. Çev. Bahar B., Bayram Ş., 2.baskı: İstanbul.

*GİZİR, A (2006). Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli, Mersin Üniv. Eğitim Fak. Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2006

*GÖKTÜRK, I. (2016). Kültür Sosyolojisi – Kültürel Çalışmalar ve Toplum Bilimlerinin Yeniden Biçimlendirilmesi, Doğu Kitabevi, syf. 28.

*HÖKELEKLİ H. (1992). Ölümle ilgili tutumların dini davranışla ilişkisi üzerine bir araştırma, Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1992;4:57-98. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/uluifd/article/view/5000018251/5000018541

*İNAM, A. (1999). Olabileceğini Olmada Ölümün Yeri, Düşünen Siyaset, Esin Sanat Felsefe Yayıncılık, Ankara.

*İSLÂM Ansiklopedisi (2011). Taziye maddesi, 40.cilt, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara.

*KADIBEŞEGİL, S. (2002). Kriz Geliyorum Der!, MediaCat Akademi, İstanbul.

*KARAGÜL, A. (2012). Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği), Dini Araştırmalar, cilt 14, sayı 40, syf. 5-27.

*KARAGÜL,M ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2005, syf. 43-45

*KARAKUŞ, G ,Öztürk, Z , Tamam, L, (2014). Death and Death Anxiety. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 21 (1), sayfa 2-65. Retrieved from: http://dergipark.gov.tr/aktd/issue/2213/29402

*KONGAR, E. (1972). Sosyal Çalışmaya Giriş, Türk Sosyal Bilimler Derneği yay., Syf.4

*Kayıp ve Yas (b.t) http://www.burem.boun.edu.tr/?q=node/48, https://sosyalhizmetuzmaniyim.blogspot.com.tr/2016/05/vbehaviorurldefaultvmlo.html?m=0 , erişim tarihi: 23.03.2018

*KUT, S. (1998). Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları ve Müdahale Yöntemleri, Ankara.

*LİBRAİRİE LRAUSSE, Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi, Milliyet Gazetecilik A.Ş., cilt no:15, syf. 7752

*MESTÇİOĞLU, Ö., Sargın, E. (2003). Travmatik yas, Aker T. ve Önder M.E. (Editör.), Psikolojik travma ve sonuçları, 5US Yayınları, syf. 179.

*MEYDAN, H. (2015). Din Eğitiminde Manevi Boyut - (İnsanın Manevi Potansiyeli, Maneviyatçılık ve Din Eğitimi), Dem Yay, 1 baskı: İstanbul.

*OLGUN, Ö. T. (1999). Travmatik Kayıpların Ardından Gelişen Yas Sürecini Belirleyen Etmenler, İstanbul Üniv., Tıp Fakültesi Psikiyatri Dergisi, syf. 6-11.

*ÖZDELİKARA, A., Ağaçdiken S., MumcuBoğa N., Şahin D. (2016). "Öğrenci Hemşirelerde Ölüm Kaygısı". Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi 1.yay., syf 2, Retrieved from: http://dergipark.gov.tr/jshs/issue/24525/259865

*ÖZDEMİR, S. (2014). Fundamentals of Religious Social Services. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012 (25), sayfa 194. Retrieved from: http://dergipark.gov.tr/sufesosbil/issue/11412/136294

*PETER, C.Hill &. PARGAMENT, Kenneth I (2015) Din ve Maneviyatın Kavramsallaştırılması ve Ölçülmesindeki Gelişmeler, Çev. ULU,M. bilimname der. Yay. XXVIII, 2015/1, 343-368

*PİNCUS, A ve A. Minahan. Social Work Practise: Model And Method, İllinois: Peacock Press; Akt. Aydemir, İshak (2003) Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları, H.Ü. Y.lisans Tezi.

*Richardson, J. (ed) (1986), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood.; Bourdieu, P. (1986). Sermaye Biçimleri, tercüme: Şahin, M., Retrieved from: http://www.academia.edu/30720473/

*SEYYAR, A. (2015). Şehit Yakınlarına Manevî Sosyal Hizmet Uygulamaları, 3. Ulusal Sosyal Hizmet Öğrenci Kurultayı, Sosyal Hizmet Öğrenci Birliği Derneği, Retrieved from: manevibakim.com

*SHUCHTER ve Zisook, (1993). The course of normal grief (Normal Yas Süreci) Stroebe MS, Stroebe W, Hansson RO. (Editör). New York. Cambridge Üniversitesi Yayınları, Syf.23-24

*SKİNDMORE, R ve M. Thacnkeray. Introduction To Social Work, New York: 1964, Appleto – Century- Crofts; Aktaran: Aydemir, İshak (2003) Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları, H.Ü. Y.Lisans Tezi.

*STROEBE, M., Schut, H. (2005). Karmaşık Yas: Alanın Kavramsal Analizi, Omega Yayınları, İstanbul.

*TANHAN, F. (2007). Ölüm kaygısıyla başetme eğitiminin ölüm kaygısı ve Psikolojik iyi olma düzeyine etkisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı / Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, Doktora Tezi.

*TAŞTEKİL, S. (1989). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler Koruyucu Aile Bakımı-İzmir Örneği, Dokuz Eylül Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D. Doktora Tezi.

*TRYJARSKİ, E. (1991) Türkler ve Ölüm, çev: Er, Hafize, Pinhanyay., 2012, İstanbul.

*TUNCAY, T. (2007), Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik, Sağlık ve Toplum, Yıl, 17, Sayı,2, Ankara.

*ÜNAL, A.Z. (2011). Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik, Birleşik yayınevi, Ankara.

*YALOM, Irvın D. (2000); Varoluşçu Psikoterapi, Çev.: Babayigit, Zeliha, Pegasus Yayınları: İstanbul.

*YEŞİLKAYALI, E. (2016). Sosyal Çalışmada Maneviyata Duyarlı Müdahale, The Journal of Academic Social Science Studies, Retrieved from: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6880

*YILDIRIM, A., Şimşek, H.(2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

*YILDIRIM, İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği, Hacettepe Üniv. Eğitim Fak. Der. Syf. 82.

*YOLCUOĞLU, İsmet G. (2012) Sosyal Hizmete Giriş, Sabev yay., Syf. 104, Ankara.

*ZASTROW, C, (2014), Sosyal Hizmete Giriş, Nika yay., 2. Baskı, Ankara.

FORMLAR

Form – 1:

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim BEKİ danışmanlığında İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans programı öğrencisi Muhammed Zorlu tarafından yürütülen bir tez çalışmasıdır. Çalışmanın amacı, ölüme bağlı kayba tepki olarak ortaya çıkan yas sürecine taziye kültürümüzün sağladığı değişkenleri belirlemektir. Yaklaşık 20 dakika süren bu çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ankette, sizden kim olduğunuz ile ilgili hiçbir bilgi kesinlikle istenmemektedir. Cevaplarınız tamamıyla gizli tutulacak ve sadece bu araştırmayı yapanlar tarafından değerlendirilecektir; elde edilecek bilgiler bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Bu anlamda, araştırma sonuçlarından sağlıklı bilgiler edinilebilmesi için soruların samimi bir şekilde doldurulması gerekmektedir. Anket, genel olarak kaybettiğiniz kişi ve yas süreciniz ile ilgili olduğundan; anket sorularını cevaplarken sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamamakta ve bu çalışmayı tarafınızca yarıda bırakmakta serbestsiniz. Böyle bir durum söz konusu olursa anketi uygulayan kişiye, anketi tamamlamadığınızı söylemeniz yeterlidir.

Bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda kesip anketi iade edebileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum. *(Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veriniz).*

İsim Soyisim :

Tarih:

İmza :

Form – 2:

Sayın Katılımcı,

Bu çalışmanın amacı, insanların hayatta var olmasıyla birlikte yaşamlarında önemli kayıplar yaşayıp ölümle yüzleşirken taziye kültürünün bu sürece etkilerini araştırmaktır. Bu yüzden lütfen cevaplarınızı durumunuzu yansıtacak şekilde özenle ve samimi şekilde vermeye özen gösteriniz. Araştırmaya katılanların kişisel bilgileri ve verdikleri cevaplar kesinlikle gizli tutulacak ve yalnızca bilimsel araştırma amaçlı kullanılacaktır. Bu yüzden anket formuna isminizi yazmanıza gerek yoktur. Lütfen anketi doldurmadan önce gönüllü katılım formunu okuyup imzalayınız.

Lütfen, her soru grubundan önce verilen açıklamaları dikkatlice okuyunuz ve bu açıklamalar temelinde işaretlemelerinizi yapınız. Araştırmaya katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

SHU Muhammed Zorlu (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi), Dr.Öğr. Üyesi Abdulhakim BEKİ (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Hizmet A.B.D.)

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

1. Yaşınız: ……..

2. Cinsiyetiniz: ( ) Kadın ( ) Erkek

3. Eğitim Durumunuz (son aldığınız diplomaya göre belirtiniz): ( ) Okur-yazar ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Önlisans ( ) Lisans ( ) Yükseklisans ( ) Doktora

4. Mesleğiniz (Lütfen Belirtiniz): .....

6. Medeni durumunuz: ( ) Bekâr ( ) Evli ( ) Eşini kaybetmiş ( ) Boşanmış ( ) Birlikte yaşıyor ( ) Ayrı yaşıyor

7. Kimlerle yaşıyorsunuz?: ( ) Tek başına ( ) Aile ile ( ) Arkadaş ile ( ) Akraba yanı ( ) Yurtta, kurumda vs.

8. Kendiniz dâhil, kardeş sayısı: ……..

9. Varsa, çocuk sayısı: .....

10. Vefat edenle yakınlık derecesi: ……

BU KISIMDA KAYBINIZA İLİŞKİN SORULAR BULUNMAKTADIR.

VEFAT EDEN KİŞİNİN;

11. Vefat yaşı : …….

12. Vefat tarihi : …….

13. Cinsiyeti: ( ) Kadın ( ) Erkek

14. Medeni durumu: ( ) Bekâr ( ) Evli ( ) Eşini kaybetmiş ( ) Boşanmış ( ) Birlikte yaşıyor ( ) Ayrı yaşıyor

15. Mesleği: ……

16. Vefat nedeni: ( ) Trafik kazası ( ) Kaza (ev kazası, iş kazası vb.) ( ) Hastalık (Ani/ kalp krizi, kanser vb.) ( ) Hastalık (Beklenen/ yaşlılık, kronik hastalıklar, kanser vb) ( ) İntihar ( ) Doğal Afet (deprem, sel, yer kayması vb.)

( ) İnsan eliyle (terör, saldırı, soygun vb.) ( ) Tanıdık / bilinen kişi tarafından (eş, kardeş, vb.) ( ) Diğer (BELİRTİNİZ): ……..……..……
……

17. Vefat yeri (hastane, ev, açık alan gibi): ……...……
…….....

18. Vefat biçimi: ( ) Şiddetli/ dehşetli/ acı verici oldu ( ) Şiddetli/ dehşetli /acı verici olmadı

19. Vefatı: ( ) Ani/ Beklenmedik oldu ( ) Beklendik/ Sıralı oldu

20. Kaybettiğiniz kişiyle aranızdaki ilişki nasıldı? : ( ) İyi anlaşırdık

( ) Kötüydü, sık sık tartışırdık ( ) Bir iyi bir kötü (çatışmalı)

( ) Emin değilim

21. Vefat eden kişinin vefat haberini alınca ne hissettiniz?
……

……

22. Vefat eden kişi için taziye zamanında ne hissediyorsunuz?.....

……

……

……

23. Taziyenin sizin ruhsal açınızdan olumlu veya olumsuz etkisi var mı?.....

……

……

……

24. Taziye Kültürünüz olmasaydı ne hissederdiniz?

……

……

……

25. Yasınızı yalnız mı yoksa paylaşarak mı geçirmek isterdiniz?

( ) Yalnız ( ) Paylaşarak ( ) Fikrim yok

26. Kültürünüzde Taziyenin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz? Sebebi Nedir?

( ) Taziye Olmalı ( ) Taziye olmamalı

Sebebi: ……..

……

……

27. Kültürünüzde Taziye olmasaydı şuan ki hislerinizde bir değişiklik olur muydu?

……

……

28. Taziyeye gelen kişilerin varlığı size destek oldu mu?

( ) Evet / Oldu ( ) Hayır / Olmadı

29. Taziye kurulmadan önce ölen kişi için ne hissediyorsunuz?

( ) çok üzüntülü ( ) üzüntülü ( ) hiçbir şey ( ) normal/nötr

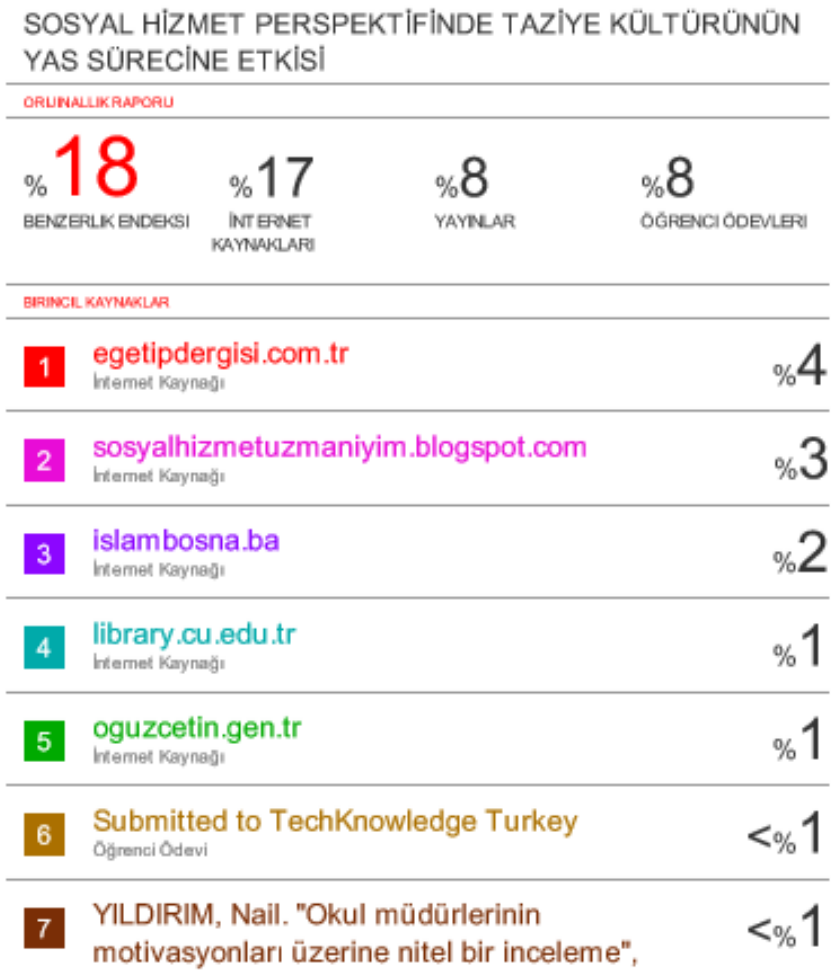
30. Taziye esnasında/sonrasında ölen kişi için duygunuzu tarif edebileceğiniz en uygun kutucuğu işaretleyin.

( ) Kabullendim / Biraz daha rahatladım / rahatladım.

( ) Değişmedi / Taziye bende bir etki oluşturmadı.

( ) Daha kötü oldum / Taziyenin varlığıyla acılarım daha da arttı.

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE TAZİYE KÜLTÜRÜNÜN YAS SÜRECİNE ETKİSİ

ORIJINALLIK RAPORU

%18	%17	%8	%8
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	egetipdergisi.com.tr İnternet Kaynağı	%4
2	sosyalhizmetuzmaniyim.blogspot.com İnternet Kaynağı	%3
3	islambosna.ba İnternet Kaynağı	%2
4	library.cu.edu.tr İnternet Kaynağı	%1
5	oguzcetin.gen.tr İnternet Kaynağı	%1
6	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<%1
7	YILDIRIM, Nail. "Okul müdürlerinin motivasyonları üzerine nitel bir inceleme",	<%1

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	MUHAMMED	**Soyadı**	ZORLU
Doğ.Yeri	ŞANLIURFA	**Doğ.Tar.**	10.04.1991
Uyruğu	T.C.	**TC Kim. No**	67723161722
Email	muhammedzorlu@gmail.com	**Tel**	05417200163

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	**Mez. Yılı**
Doktora	-	
Yük.Lis.	-	
Lisans	Atatürk Üniversitesi – Sosyal Hizmetler Adıyaman Üniversitesi – Fen Bilgisi Programı	2016 2013
Lise	Şanlıurfa Davut Zeki Akpınar Lisesi	2009

İş Deneyimi (Sondan geçmişe doğru sıralayın)

	Görevi	**Kurum**	**Süre (Yıl - Yıl)**
1.	Sosyal Çalışmacı	Şanlıurfa İl Sağlık Müdürlüğü	2017-……
2.	Sosyal Çalışmacı	İstanbul Halk Sağlığı Müdürlüğü	2016-2017
3.	Zabıt Katibi	Şanlıurfa Adliyesi	2015-2016

Bilgisayar Bilgisi

Program	**Kullanma becerisi**
Ofis programları (excel, word, powerpaint, frontpage)	İyi

Yayınları/Tebligleri,

- Zorlu, M. "Göçmen Sağlığı Polikliniklerinde Karşılaşılan Zorluklar" II. Uluslararası Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler Sempozyumu. 2017, Adıyaman.
- Zorlu, M. "Suriyeli Mültecilerin Sesini Duyurmasında Medyanın Rolü" I. Uluslararası Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler Sempozyumu. 2016, Adıyaman.
- Zorlu, M. "Çocuk İş(ken)ciliği Poster Bildirisi" Sosyal Hizmet Sempozyumu. 2014, Ankara.

Katıldığı Sempozyum, Çalıştay ve Kongreler,

- 1.Bölgesel Bağımlılıkla Mücadele Çalıştayı (Şanlıurfa–2018)
- Çocuk Dilenciği ve Çocuk İşçiliği Çalıştayı (Şanlıurfa–2018)
- 4.Uluslararası Teknoloji Bağımlılığı Kongresi (İstanbul–2017)
- Tüberküloz Sempozyumu ve Çalıştayı (İstanbul–2017)

Serfitikaları/ Ödülleri:

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı – Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Kapsamında Hizmet Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi Eğitim Programı (Şanlıurfa– 2018)
- Sağlık Bakanlığı – 4. Temel ve İleri Düzey Toplumsal Travmalar ve Afette Psiko-Sosyal Destek Eğitimi (Antalya– 2018)
- Sağlık Bakanlığı – Bağımlılıkla Mücadele Eğitici Eğitimi (İstanbul – 2018)
- Sağlık Bakanlığı & Dünya Sağlık Örgütü – Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Sağlık Çalışanlarının Rolü Eğitici Eğitimi (Antalya – 2018)
- ODTÜ – İşiniz İçin Sosyal Medya (2018)
- ODTÜ – İnternette Güvenliğinizi Arttırın (2018)
- ODTÜ – KOBİ'lerde Kurumsallaşma ve İstikrar İçin Markalaşma (2018)
- ODTÜ – Liderlik Eğitimi (2018)
- ODTÜ – CAD/CAM Temelleri (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – İş Süreçleri Yönetimi (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – İş Hukuku Uygulamaları (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – Yönetim ve Organizasyon (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – Stres Yönetimi (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – Etkili Sunum (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – İşaret Dili Eğitimi (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – Mobbing Eğitimi (2018)
- İstanbul İşletme Enstitüsü – Stratejik Yönetim (2018)
- Adnan Menderes Üniversitesi – Oyun Terapisi Uygulayıcısı (2017)

- Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı – Evlilik Öncesi Eğitimci Eğitimi Programı (Şanlıurfa – 2017)
- Hasan Kalyoncu Üniversitesi- Grafoloji Bilirkişiliği Eğitimi (İstanbul - 2017)
- OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği / Occupational Health and Safety - (2012)
- ISO 9001:2008 İç Tetkikçi / Internal Assessor (2012)
- Strategic Management – Stratejik Yönetim (2012)
- UNIACADEMY NLP Practitioner Eğitim (2012)
- Entegre Yönetim Sistemi (2012)
- ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi (2012)
- ISO 9001:2008 Kalite Yönetim Sistemi – Quality Management System(2012)
- UNIACADEMY Beden Enerji Merkezli Çakralar, Çakraların açılması, Nefesle Yüksek Algı Teknikleri, Nefesle Arınma Teknikleri, Özgürleşme Affetme Seansları (2012)
- ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi – Environmental Management System - (2012)
- UNIACADEMY Kişisel Gelişim, NLP, Motivasyon, Stres Yönetimi, Zaman Yönetimi, Beden Dili, İletişim Dilleri (2012)
- Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yerel Medya Eğitimi (2011)
- Milli Eğitim Bakanlığı İngilizce (2009)
- Milli Eğitim Bakanlığı Bilgisayar Programları (2006)